

EL DRET A REGIR L'ENSENYAMENT SEGONS ALEXANDRE GALÍ

Jordi Galí i Herrera
Societat Catalana de Pedagogia

RESUM

En aquest article es dibuixa un paral·lelisme entre les competències educatives assumides per la Generalitat de Catalunya durant la Segona República (1931-1939) i les concedides en l'Estatut d'Autonomia de 1979 durant el procés de la transició democràtica. L'autor dialoga amb la història i el present, a partir de textos manllevats de l'obra d'Alexandre Galí *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*. Els textos presentats i les consideracions històriques realitzades mostren que a Catalunya no va existir en cap d'ambdós moments històrics esmentats la suficient consciència col·lectiva per a reclamar el dret a regir el propi ensenyament. En ambdues ocasions es va cometre el mateix error: acceptar com a propi l'ensenyament de l'Estat espanyol.

PARAULES CLAU: història de l'educació, política educativa, Administració educativa.

ABSTRACT

This article draws a parallel between the educational powers taken on by the Autonomous Government of Catalonia during the Second Republic (1931-1939) and those granted in the Statute of Autonomy of 1979 during the democratic transition process. The author dialogues with history and the present, using texts borrowed from the work of Alexandre Galí *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936*. The texts presented, and the historical considerations made, prove that neither of these aforementioned historic moments in Catalonia showed sufficient collective

awareness to claim the right to govern teaching in our nation. The same mistake was made twice: accepting the education of the Spanish State as our own.

La Base 15 de l'Assemblea de la Unió Catalanista a Manresa diu:

«L'ensenyança pública en els seus diferents rams i graus haurà d'organitzar-se d'una manera adequada a les necessitats i caràcter de la civilització de Catalunya. L'ensenyança primària la sostindrà el municipi i en son defecte la comarca...»

La reivindicació de regir l'ensenyament a Catalunya, si tenim presents les altres Bases, és clara. Alexandre Galí (a partir d'ara se citarà A. G.), que tracta el problema, en aquest moment, sobretot des del punt de vista de la llengua, diu:

Unes mentalitats catalanes posades en un pla ideal estructuraven la imaginària organització de l'ensenyament a Catalunya d'una manera que sembla calcada de l'organització tradicional anglesa [...], no tenien en compte que el món havia canviat i que una visió diguem-ne regionalista o democràtica tan pura ja no era possible [...].

Des de les *Bases*, el catalanisme va manifestar en el camp de l'ensenyament dues tendències, la que hem anomenat catalanista ingènua, que atribuïa al catalanisme i a la catalanitat totes les virtuts, i la científica, que també hauríem de qualificar d'ingènua perquè atribuïa a la reforma científica totes les virtuts. Totes dues van sobreviure i van actuar cadascuna en el seu camp obtenint resultats innegables (I, p. 112-115).¹

Després de les Bases de Manresa la primera manifestació pública del dret a regir el propi ensenyament que cita A. G. és de l'any 1906, d'una Acadèmia Pedagògica Catalana fundada el 1904, que fou (II-I, p. 44)

[...] una escaramussa de l'inquiet Joan Bardina per a arribar a l'Escola de Mestres que bullia en el seu cervell.

De la singular Acadèmia hem trobat una curiosíssima comunicació al ministre d'Instrucció Pública de l'any 1906 recollida a «El Clamor del Magisterio», comminant-lo —així mateix, i no sabem si emplaçant-lo— a publicar les disposicions necessàries perquè Catalunya es regís en el seu ensenyament, o una cosa per l'estil. Fins a aquest extrem havia arribat la gosadia dels catalans en una empenta reestructuradora que res no aturava! Ni que estiguéssim en règim normal avui ens escriuixi-

1. Les citacions corresponen a l'obra d'Alexandre Galí *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900-1936*, Barcelona, Fundació AG.

riem que es pogués transmetre una comunicació com aquella a un ministre. Però aleshores era el moment de Catalunya i ens atrevíem a tot, i tot ens estava bé, encara que de tant en tant a la Rambla la policia ens fes córrer.

I la història de l'Escola de Mestres de Joan Bardina, A. G. l'acaba amb aquests mots:

I quedava encara el gest d'afirmació: el dret de Catalunya als seus mestres, al seu ensenyament, a la seva Escola Normal, i la possibilitat d'exercir-lo. L'Escola de Mestres d'en Bardina, filla d'un moment d'entusiasme, fou per l'efectivitat de la seva realització, i àdhuc pels seus resultats inaudits, un magnífic exponent d'aquests drets i d'aquestes possibilitats (II-I, p. 89-90).

En aquesta que podríem anomenar primera fase, en certa manera fase utòpica, la darrera manifestació de la reivindicació de regir el propi ensenyament de què fa menció A. G. correspon a l'Assemblea Nacionalista de Tarragona de 1912, una assemblea

[...] que tenia una finalitat estrictament política, com a darrer esforç per aplegar entorn de la Unió Catalanista totes les forces catalanistes de dreta i d'esquerra per damunt de les diferències ideològiques i sense altre signe ni altra finalitat que les reivindicacions polítiques i espirituals de Catalunya [...].

[...] com una interferència poc congruent amb la seva finalitat general, els senyors Ramon Rucabado, Eladi Homs i Lluís Torres Ullastres van presentar un projecte per a l'organització de l'Ensenyança Catalana [...].

[...] el senyor Folguera, amb el pretext de defensar la totalitat d'un projecte el detall del qual li interessava sobretot per la seva catalanitat, va defensar el principi de l'ensenyament català, no demanant sinó cominant a tothom que hi posés el seu esforç (I, p. 194-195).

Aquest és el sentit de la referència que fan a l'Assemblea Nacionalista de Tarragona els estatuts de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, la presidència de la qual va assumir el senyor Folguera l'any 1914.

L'acció de Manuel Folguera i de la Protectora en el camp de l'ensenyament és comparada per A. G., i més d'una vegada, a l'acció de Prat de la Riba i la Mancomunitat en el camp de la política: pragmatisme i lluita per adquirir sobirania en les circumstàncies reals sense, però, cap renúncia a cap principi.

Cal fer aquí una precisió, per no caure en anacronismes. De fet, si es parla tan poc, aquests anys, del dret de Catalunya a regir el propi ensenyament és en

bona part perquè el feble intervencionisme de l'Estat permetia pensar en la creació d'una escola catalana pràcticament independent, molt especialment a través de l'acció de l'Ajuntament de Barcelona. En el cèlebre Pressupost de Cultura de 1908 es pensava en una xarxa d'escoles municipals i l'acció de la Comissió de Cultura que va endegar Manuel Ainaud hauria pogut anar per aquest mateix camí. Ja ho veurem. Una escola catalana, pràcticament independent de l'Estat però sense trencar-ne les normes, era pensable. Fou clarament pensable fins a la República. Va deixar de ser-ho a partir de 1936, i sobretot amb el franquisme i el postfranquisme anomenat democràcia que estem vivint, en què l'abassegador intervencionisme estatal ho fa impossible i exigeix per a una escola catalana una total ruptura i una independència absoluta de qualsevol «ley orgánica» i de qualsevol altra norma estatal.

Ara bé, cal tenir present que a Catalunya existia una escola nacional regida per mestres nacionals que de cap manera podia ser negligida en la construcció d'una escola catalana. El judici d'A. G. sobre aquesta escola nacional varia molt, sobretot depenent de si es tracta d'escoles de poblacions petites o bé de l'escola nacional de les grans poblacions i en especial de Barcelona. A la p. 227 del I volum del Llibre II, dedicat a l'ensenyament primari, en l'apartat titulat «Una aristocràcia de mestres» diu:

A començaments de segle Catalunya —potser hauríem de dir Barcelona—, de l'escola pública —fins al 1902 encara municipal— no coneixia més que el mestre mort de gana o pedant [...].

[...] Error gravíssim.

I segueixen unes pàgines on, després de citar un article de Joan Bardina del 1906 en el qual defensa ardentment els mestres nacionals, fa l'elogi de la seva vocació, de la seva professionalitat, de les seves inquietuds i afanys de superació, amb abundosos exemples i proves.

Ara bé, entre la bona cinquantena de noms que cita de la gran generació de mestres que varen aconseguir les dues primeres dècades del segle XX, no arriben a deu els de Barcelona ciutat. Abans ens ha recordat que:

A Barcelona l'escola privada de totes les categories acollia el 50 % de la matrícula escolar, i a tot Catalunya, el 35 %.

La precisió, doncs, «—potser hauríem de dir Barcelona—», sembla justificada.

En efecte, a II-II, p. 208 ens diu:

No era pas la indignitat i la insalubritat dels locals escolars el que havia d'aver-gonyir la ciutat de Barcelona pel que fa a les funcions d'ensenyament. Més l'havia d'aver-gonyir la incapacitació a què la tenia sotmesa el règim polític espanyol [...]. Aquesta incapacitació va rebre el cop de gràcia amb el R. D. signat pel comte de Romanones, que en traspasar a l'Estat l'obligació de pagar els mestres convertia l'escola municipal en nacional i llevava als municipis tot dret d'intervenir un servei que d'altra banda anava a càrrec seu, puix que com és sabut l'Estat no feia més que de caixer i recaptava estrictament dels municipis els cabals per als serveis.

Els mestres barcelonins, d'aquest oprobi per què passava la ciutat, que era també llur oprobi, no en tingueren la consciència més remota.

I els de fora de Barcelona? A. G. no en diu res, però tot fa suposar que tampoc. No sembla, doncs, que hagi de ser en aquest punt on se situa la diferència de qualitat entre el mestre de Barcelona o en general d'una gran ciutat i el mestre d'una petita població, sinó en el pes específic del mestre (puntal, amb el rector i el metge, d'un bon nombre de poblacions, segons una dita força generalitzada), que era molt més gran, si era un bon mestre, en una població petita.

Seguim, però, A. G.

Perquè aquest estat de consciència arribés a precisar-se una mica, calia que es produïssin abans dos estats de consciència més generals, i que potser tots dos coincidissin. En primer lloc calia que es produís el sentiment, la necessitat de renovació pedagògica. L'altre sentiment era el de la dignitat política aportada sobretot pel catalanisme polític amb la conseqüència natural de l'enfortiment de les corporacions populars gràcies a la voluntat del poble lliurement expressada (II-II, p. 209).

Quina va ésser la reacció del magisteri públic davant d'aquests fets? A. G. no parla en cap moment d'alguna mena de desig dels mestres nacionals de retornar al règim municipal, sinó al revés. L'actitud dels mestres era ben natural (tindrem ocasió de veure-ho), atesa la «capitis diminutio» i la misèria a què l'inepte règim centralitzador de Madrid havia fet caure els municipis. Tampoc no es produeix, davant la novetat política que representa el catalanisme, cap mena de repudi de la seva condició de mestres nacionals, sinó al revés. Àdhuc els mestres que més varen sintonitzar i es varen identificar amb el moviment patriòtic que representava el catalanisme, varen considerar la seva condició de mestres nacionals com un blasó i una dignitat. Un bon exemple, entre d'altres, el podem trobar en les Escoles del Patronat Ribas de Rubí. Diu A. G.:

Parlem d'aquestes Escoles en el rengle de les d'assaig per dues raons. En primer lloc per l'inusitat del seu exemple. No era gaire freqüent, millor dit no era gens freqüent, la creació a Catalunya de Patronats Escolars a base de deixes o fundacions com estilaven amb força abundor els *indianos* al nord d'Espanya. Segonament, per haver tret del rengle un mestre oficial incorporant-lo al moviment independitzador del nostre ensenyament primari. Aquell acte donava lloc a les primeres armes dels mestres públics en la palestra on lluitava l'escola renovadora.

El Patronat [...] va triar un dels mestres oficials de Catalunya que aleshores era ja un senyor respectable i tenia un nom ben guanyat, en Joan Bosch i Cusí, potser el darrer representant de la generosa i assenyada dinastia de mestres que a la darrerria del segle XIX havien honorat les terres gironines. Una de les condicions que va indicar per a fer-se càrrec de la direcció —signe, encara que sembli paradoxal, del bon mestre públic de Catalunya— va ésser de no perdre els seus drets en la carrera de l'Estat.

El sr. Bosch i Cusí, en el Butlletí de Protectora, escriu: «Tot és gran i tot és nou en les Escoles Ribas, des de l'edifici fins a l'elecció del personal docent, feta per un procediment que no sé si té precedents i que no és gaire probable que tingui gaires imitadors. Després de les informacions que tingueren per convenient fer, s'oferí la direcció a un mestre a qui ni directament ni indirectament cap vincle de relació l'unia amb els senyors hereus de confiança.» I no sols això, sinó que, fent-se càrrec de la compenetració que ha d'haver-hi entre mestres i director perquè resultin fecundes les tasques escolars, digueren a aquest: «Aquí té vostè els expedients personals dels aspirants, i tal dia presenta vostè proposta. Si aquí hi troba a faltar algun company que pugui convenir a les Escoles, faci vostè amb ell allò que nosaltres fem amb vostè: vagi'l a buscar [...]. Sense cap pressió ni la més petita indicació de part de qui podia fer-les, es formulà la proposta, que fou acceptada sense discussió [...]. Davant la grandesa de l'obra realitzada i de l'alta mires que caracteritza el passat de les escoles Ribas —o sia des de la seva concepció fins a l'obertura— un no pot menys que descobrir-se i dir ben alt: Així es fa a Catalunya.»

I així s'ha de fer a Catalunya. Recordem que en les seves primeres campanyes gramaticals, Pompeu Fabra feia remarcar amb molt d'encert que els castellanismes més greus que s'havien infiltrat en la llengua catalana no es trobaven en el lèxic, sinó molt més endins, en la sintaxi, en tal manera que els escriptors escrivien una mena de castellà vestit només amb paraules catalanes. En la mentalitat política i en el seu corol·lari, l'administració pública, també se'ns ha infiltrat d'una manera paorosa la sintaxi forastera, de manera que quan ens hem posat a organitzar institucions o serveis públics ens ha estat impossible de substreure'ns dels motlles castellans. Així es fa a Catalunya!, diu en Bosch i Cusí en un esclat d'entusiasme. Nosaltres encara no dibuixem ben bé com podria ésser una organització docent a la catalana, però sabem que la nostra gran palanca és formada de confiança i sentiment de responsabilitat. Cal només dir a un home «Fes!» perquè les coses rutllin (II-I, p. 148 i següents).

Hem volgut reproduir aquest passatge *in extenso* no solament per significar amb un exemple l'adhesió de bona part dels mestres nacionals a una política docent catalana, sinó pel comentari que fa A. G. de l'entusiasme d'un mestre nacional que de sobte es veu tractat «d'una altra manera». Hi ha hagut, i hi ha probablement encara a Catalunya, una molt arrelada tendència a obrar sobre la base de la «confiança i el sentiment de responsabilitat». Potser l'exemple de Bosch i Cusí, quant a la tria de directors pels titulars i la tria de col·laboradors pels directors, no és extrapolable al cent per cent i d'una manera general. Però de cap manera es pot deixar de tenir en compte, com a tendència, i com a visió de quines han de ser les prioritats en ensenyament, més enllà de burocratismes i «drets adquirits».

Malauradament, la «sintaxi política i administrativa» forastera que A. G. lamenta ja l'any 1950 (i no pot referir-se, per tant, més que al període de la República), ens ha envaït massivament aquests darrers anys: la tendència al reglamentarisme i a la paperassa ha estat abassegadora, i àdhuc, amb excessiva freqüència, els prejudicis ideològics o el pur i simple amiguisme.

Tornem, però, als mestres públics. Citarem una sèrie de judicis d'A. G. sobre la seva actitud en la nova situació que propiciava el catalanisme: davant el problema de la llengua, que tan directament i intensament els afectava. I quant a les seves reaccions davant la catalanització de les corporacions populars i les noves orientacions que aquestes preniën amb relació a la cultura en general i l'ensenyament en particular. Fins a la creació de la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya.

Fou per mitjà del problema de la llengua que els mestres públics prengueren contacte amb la qüestió catalana [...]. Definit i aviat el catalanisme polític, els mestres individualment no hi foren menys sensibles que els altres professionals, cosa que es féu cada vegada més evident, sobretot en començar el segle. No parlem dels mestres que aleshores naixien professionalment i estaven al ple de la joventut; d'aquests, els millors, com passava en altres camps, eren decididament catalanistes. Però també molts mestres ja vells, malgrat llur plec professional que en feia dignes i lleials servidors de l'Estat, i també de la idea moderna d'Estat, malgrat llur vuitcentisme no rectificable, es rendien a la simpatia envers un moviment que fins sense voler se'ls enduia l'ànima [...]. Però a mesura que creixia la força política del catalanisme, el problema català es presentava per al mestre d'una manera més complexa. En primer lloc —i era una cosa descomptada— es sobreexcitava la reacció anticatalanista o anticatalana dels mestres no catalans que tenien el seu feu a la ciutat de Barcelona, on gairebé sempre eren en gran majoria, però sobretot els mestres duïen en ells mateixos una gravíssima esca de contradicció en l'horror al règim municipal.

Fins a despit del bon seny i de tota mena de raonaments havien de veure amb espant qualsevol canvi d'organització que significués la possibilitat de la represa d'abjecions a què el dissortat règim municipal d'Espanya, agreujat per les pressions polítiques, els havia sotmès. No és que l'Estat fos gaire més provident que el municipi, però almenys era lluny [...]. Sigui com sigui, el descrèdit dels municipis era tan gran, i el clam dels mestres havia pujat tan amunt, que no eren ells sols a considerar amb horror el possible retorn als municipis l'atribució dels serveis d'ensenyament. Sospitem que fins el mateix Cambó havia dit que aquest retorn hauria estat un pecat de lesa cultura. Amb tot això s'hi barrejava la irresistible tendència estatal de tipus francojacobí que casava tant amb el temperament dominador i absorbent dels castellans, i que també havia suggestionat els nostres mestres i aviciat els nostres polítics, oblidadissos, davant la possibilitat de fer-ho tot amb el pretext de la sobirania del poble emesa a través del sufragi universal, de moltes essències de l'esperit català i de la nostra vella democràcia.

La precipitació dels esdeveniments polítics va obligar, però, els mestres, també amb alguna precipitació, a precisar actituds (1907-1909). I si per una banda els mestres en conjunt veien amb calfred, «con temblor», el més petit intent de treure de mans de l'Estat les funcions d'ensenyament per a passar-les a qualsevol altre organisme, l'element jove del magisteri que s'anava erigint en portantveu es mostrava partidari de posar-se a punt d'ésser útils en qualsevol canvi polític que pogués sobrevenir. Hi ha mestres que s'esforcen a tranquil·litzar els seus companys per al cas d'una solució favorable a les aspiracions catalanes enfront d'altres posicions més centralistes o temorenques. D'altres, obeint el seny polític racial vindiquen per als organismes locals la funció de l'ensenyament primari no deixant-se arrossegar per l'equívoc d'oblidar el que és substantiu pel pes de circumstàncies sempre adjectives encara que produïdes per mals molt pregonos i de conseqüències greus. Aquestes manifestacions són una prova dels sentiments contradictoris que treballaven la consciència del magisteri català.

Però no fou a través d'aquestes i altres espurnes esporàdiques que els mestres van correspondre al gran moviment de restauració que s'operava a Catalunya, sinó per mitjà de la seva organització corporativa, que va trobar la fórmula de la Federació precisament —cosa a no oblidar— quan es dibuixaven les dificultats d'un règim autònom o de conquesta d'atribucions descentralitzadores. Vol dir que els mestres eren amatents, i no pas en una desbandada anàrquica, sinó molt al contrari, creant en aquesta Catalunya tan titllada d'individualista, un organisme que va donar proves d'una cohesió exemplar, al costat d'una flexibilitat perfecta, per salvar a cada moment tant els interessos de classe, com les grans responsabilitats que les grans situacions polítiques carregaven damunt del magisteri català (II-I, p. 244-247).

En la primera dècada de segle el nostre magisteri públic responia a l'esperança-dor redreçament polític i cultural de Catalunya. En la segona dècada constatem com aquest primer gest espontani es va anar tornant recelós i com va costar de restablir uns corrents de veritable confiança.

La causa originària d'aquesta distanciació era el desconeixement, pels nostres polítics i homes de cultura, del que eren i valien els nostres mestres, desconeixement que els anys no rectificaren, malgrat algunes queixes del menyspreu global del catalanisme envers els mestres públics, sortides del mateix catalanisme.

Fou aquest desconeixement que va fer incórrer els nostres polítics en l'errada lamentable de no complir amb els mestres quant a l'augment gradual de sous que la llei del 1857 (art. 196 i 197) assenyalava amb càrrec al pressupost de les Diputacions, augment que a una província com ara la de Barcelona, suposant-li 2.000 mestres, no li representava més enllà de 20.000 pessetes anuals. La deixadesa de les Diputacions en aquest punt era correlativa a la dels municipis. L'any 1914, en ésser creada la Mancomunitat, l'única Diputació que estava al corrent era la de Girona. Els mestres duïen a sobre, entre altres amargors, la d'aquest retard, que a més representava per a ells, donats els sous misèrrims d'aquells temps, un desnivell pressupostari considerable. Què té d'estrany, doncs, que quan veïeren que la Diputació de Barcelona empenia una obra de cultura de gran estil confiessin en la comprensió de la gent nova que començava a regir les nostres corporacions populars? Per això, en crear-se la Mancomunitat de Catalunya sota l'empenta dels prohoms catalanistes que havien fet néixer a Barcelona esperances tan justificades, els mestres van creure que, revifada la vida provincial de tot Catalunya pel nou organisme, els seria atès i satisfet aquell deute legal i de justícia. Per què la Mancomunitat i les Diputacions no els van atendre? Ja hem vist amb quina bona disposició d'esperit individual i col·lectivament es presentaven els mestres catalans enfront de les reivindicacions catalanes. Sabem que, tot just creada la Mancomunitat, van anar a veure Prat de la Riba per oferir-se i exposar-li la vergonya del retard de les Diputacions; sabem que el mateix Prat s'havia informat prop d'alguns dels mestres més significats; però els augments no van ser satisfets i la vergonya va continuar almenys fins a l'any 1917, en què l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana es va adreçar a la Mancomunitat instant-la perquè resolgués definitivament aquella qüestió...

No creiem que mai cap partit polític s'hagi guanyat, per una gasiveria mesquina, la desafecció d'una quantitat tan considerable de persones, les més ben disposades i les de més fàcil acontentar del món. Així, jugant-hi pel mig el desconeixement del nostre magisteri, s'explica que els nostres homes públics es deixessin dur en aquesta lamentable qüestió per minúcies administratives o per partits presos; però repetim que si Prat de la Riba o Puig i Cadafalch haguessin conegut bé els nostres mestres, haurien saltat per damunt d'aquests detalls i haurien fet pagar els retards.

No els coneixien perquè no els coneixia ningú. Ni els que els havien elogiat no en coneixien els veritables mèrits; i per això, en ésser l'hora de la veritat, no sabien què fer d'ells. Posat el catalanisme públic i privat a refer els quadres de la nostra cultura, els mestres quedaven compresos en el menyspreu general que desvetllaven les organitzacions de l'Estat, amb més motiu quan a més eren víctimes dels tòpics literaris de la misèria i la pedanteria.

Deixant de banda la desatenció inexplicable dels augments graduals, les causes de la distanciació van anar-se multiplicant i agreujant en la mateixa empenta dels nostres homes públics i en les orientacions que van haver d'adoptar per a assegurar l'eficàcia de llur empresa. Els mestres se sentien molestats per la política de les elits que seguia la Lliga.

Cal fer constar que la política de les seleccions, o sigui el criteri de començar per la creació d'una cultura superior forta, és almenys tan justificable com la política contrària de començar fonamentant la cultura popular. Cap dels dos criteris no és menyspreable en si mateix i per això la bona política és la d'escometre la cultura pels dos caps, perquè sembla innegable que en la manera d'ésser actual del món cada un dels dos tipus de cultura necessita de l'altre per a sostenir-se. Però aleshores hi havia poderosíssimes raons d'economia, de tàctica i àdhuc d'eficàcia que imposaven de començar per dalt la restauració de la nostra cultura. No és la mateixa cosa una sola Universitat o un sol Institut d'Estudis Catalans que organitzar un sistema multitentacular d'escoles. L'errada va ésser, en tot cas, constituir en dogma el principi de la cultura superior, com si es menyspreés la cultura primària i els que la practicaven.

La creació del Consell d'Investigació Pedagògica va ferir els mestres, potser amb més raó que a altra mena de professors, primer pels engrescaments poc moderats d'algun dels seus membres i en segon lloc perquè el magisteri oficial va ésser l'únic que no va ser tingut en compte en la creació del dit organisme [...].

La creació de l'Escola d'Estiu a la qual els mestres van acudir des del primer moment, no pas sense el desig de treure'n fruit, va ésser també un motiu de molèstia, pel fet de presentar la institució com una cosa nova en el nostre país, quan els mestres no sols havien organitzat les «converses» sinó que maldaven feia anys per una institució com la que els oferia la Mancomunitat. Va ser un oblit o una manca d'informació, però aquestes errades s'han de pagar.

Els mestres catalans van ser prou prudents per a no dur més enllà la seva molèstia, però els castellans trobaren l'ambient propici per a atiar una oposició solapada [...] un dels temes aprofitats amb abundor va ser l'engrescament ingenu pel mètode Montessori [...]. Els mestres, respectant el mètode i la seva creadora, no comprenien que les nostres corporacions populars més genuïnes, en iniciar llur actuació per l'ensenyament primari haguessin de lliurar-se a un mètode estranger, com si fos la panacea universal de l'ensenyament, acte en el qual hi havien de veure

involucrat el menyspreu o la menysvaloració de tot el que els mestres catalans haguessin pogut fer, com veien en l'adhesió immoderada al dit mètode una confessió tàcita de fracàs o d'incompetència.

Heus aquí com per una llarga sèrie d'errors més que tot fills —recordem-ho bé per evitar de caure-hi en el futur— del desconeixement del que passava a casa nostra mateix, fill —i també cal recordar-ho— de la manca d'aptitud per a sortir d'un mateix per a posar-se en el pla dels altres, institucions lloabilíssimes, que indubtablement van fer bona feina, van obrir entre el catalanisme i els mestres una esquerda que va costar molt de rejuntar.

A. G. explica (II-I, p. 272-280) les peripècies d'aquest reajuntament, que es va produir entre 1915 i 1922. Però afegeix algunes observacions que val la pena que siguin tingudes en compte a l'època dels «dinars de treball» en restaurants de luxe. A propòsit d'una insinuació insidiosa i gratuïta sobre sous, escriu:

No, no es treballava pels sous al Consell d'Investigació Pedagògica. Fins a l'any 1936, després de vint-i-cinc d'actuar en institucions privades i en les nostres corporacions populars, ostentant càrrecs importants, l'autor d'aquest llibre sempre es va veure obligat a un tren de vida més modest que el de la immensa majoria dels mestres de Barcelona i de fora amb qui ell tractava, com no creiem que cap d'ells a l'hora actual, per malament que estigui, volgués baratar amb ell la seva posició.

I una mica més endavant acaba de reblar el clau amb una observació que qualsevol polític català hauria de tenir sempre ben present.

Però per veure bé tot aquest quadre de relacions, cal encara una observació final. El lector s'haurà fet càrrec a través dels textos que acabem de transcriure, de com s'havia tornat sensible la susceptibilitat dels mestres i quins miraments no reclamaven de la Mancomunitat per al tracte amb ells. En el fons no ens sembla que aquesta exigència els sigui un desmèrit, però tampoc no ens sabem estar de preguntar-nos si a l'Estat li exigien els mateixos miraments o eren amb ell tan susceptibles. Com que sembla evident que no, volem suposar que feien pagar als seus conciutadans l'excés de respecte que havien de tributar al qui manava més.

* * *

Abans de parlar de la posició dels mestres públics respecte a l'Ajuntament de Barcelona, val la pena recordar la visió de conjunt sobre l'acció d'aquesta corporació quant a l'ensenyament primari, a II-II, p. 85-86.

A començaments de segle l'Ajuntament de Barcelona, a semblança dels altres ajuntaments d'Espanya, era absolutament balb per a les coses de cultura i fins per a les d'ensenyament primari que li eren confiades per la Llei. És que cal recordar l'obra d'anorreament de la vida municipal a Espanya consumada per l'Estat jacobí del segle XIX? No era un benentès que la instrucció pública, usant el terme de la Revolució Francesa, era una funció d'estat? L'Ajuntament estava lluny dels mestres i els mestres lluny de l'Ajuntament. Les disposicions de 1901, inspirades per Romanones, que varen convertir els mestres municipals en nacionals, van acabar de distanciar-los. L'entrada dels catalanistes i dels lerrouxistes a l'Ajuntament no va canviar la situació: els lerrouxistes no tenien programa cultural; els catalanistes s'havien desentès de l'ensenyament popular i dedicaven tots els esforços a l'alta cultura. Per a sortir del punt mort calia que es presentés una funció inèdita en què l'Estat no hagués posat la mà i que fos filla d'una necessitat real. Aquesta funció era la de la salut dels escolars en les grans ciutats. Cal recordar, però, que a començament de segle no fou aquest l'únic intent de l'Ajuntament de fer obra positiva en el camp de l'ensenyament primari. Manat per les esquerres, va voler fer un punt d'home i posar-se a iniciar una obra escolar pròpia. L'intent (1908, Pressupost de Cultura) va ésser castigat amb una sanció molt amarga i l'Ajuntament es va tornar a retreure [...] en realitat fins que es va plantejar d'una manera ineluctable el problema de l'edificació l'Ajuntament no va escometre de ple una veritable política cultural... aleshores es va iniciar una de les obres de més gruix que s'hagin realitzat a Barcelona durant el primer terç del segle XX.

La relació dels mestres públics amb l'Ajuntament passa per

[...] fases molt diferents de les que acabem de considerar a propòsit de la Mancomunitat. En el moment passional del Pressupost de Cultura (1908), els mestres nacionals van protestar que se'ls postergués, en un tristíssim document, quan ja gairebé es veia com havia d'acabar l'afer, no pas amb l'encert que calia, demostrant-se excessivament ressentits d'una postergació en què la culpa anava molt a mitges i prenent un to davant de la generosa girada de l'Ajuntament per a les coses de cultura —de la qual més tard o més d'hora ells es podien beneficiar— no pas ben bé d'homes desinteressats i objectius i sobretot discrets (II-II, p. 130). Fora d'aquest moment, no trobem mai en ells aquelles inquietuds que els desvetlla l'obra de la Diputació i de la Mancomunitat. Potser havent sortit de la jurisdicció municipal, no gosaven remoure problemes que l'afectessin, com si no s'hi sentissin amb prou dret. Increpar els Ajuntaments perquè no atenien l'escola pública després que se'ls havia desposseït d'aquesta atribució cabdal amb una justícia totalment injusta, hauria estat una mena de sarcasme. Heus aquí, doncs, explicada una mena de resignació poruga

de part dels mestres en la qüestió gravíssima i urgent dels locals o edificis escolars, i per altra banda, justificada la lentitud o passivitat del municipi barceloní en un problema tan important i també la tendència iniciada aleshores per ell d'esmerçar els cabals en obres que ell pogués governar [...] ni quan el govern va concedir vuit escoles graduades a la ciutat de Barcelona, escoles que no es van poder crear per falta de locals, la gravetat del cas no va suscitar el moviment de protesta o descontent que es podia esperar.

Quan seguint els embats de la política o de les iniciatives de partit, l'Ajuntament feia alguna cosa per l'ensenyament primari (Colònies, Cantines, Escola de Bosc...) els mestres se'n sentien tan meravellats com reconeguts. Un dels pocs problemes que suscità protestes força vives i continuades fou el del caciquisme que durant alguns anys va fer-se amo de les colònies escolars.

Dins aquest ambient es va crear la Comissió de Cultura l'any 1916.

* * *

Amb la creació de la Comissió de Cultura i la problemàtica dels Grups Escolars i el Patronat Escolar, entrem en el que pot ser la lliçó fonamental que hauríem d'haver après de la història del primer terç del segle XX quant a l'ensenyament. És una història que se centra en dos punts:

1. Totes les institucions que Catalunya crea en aquest camp o en qualsevol altre, si no van acompanyades del poder polític, poden ser destruïdes o assimilades pel poder central. L'exemple més patent, del qual potser parlaré en un altre moment, és el de les institucions de la Universitat Industrial, però també ho és el del Patronat Escolar de Barcelona, que l'alcalde Porcioles molts anys més tard va eliminar, i amb raó, com a totalment inútil, i l'absorció per l'Estat de les escoles que la Diputació de Barcelona havia mantingut «malgrat tot» els darrers decennis del segle XIX i primers anys del segle XX: Escola d'Enginyers, Escola d'Arquitectura, Escola de Llotja.

2. En un cert moment, Catalunya, expressant-se a través de l'Ajuntament de Barcelona, no va fer un pas, que podia haver estat important i potser fins i tot decisiu, per crear un nucli d'escoles que pogués ser la base d'un sistema català d'ensenyament. Sembla que no es va comprendre que, sense el dret a regir el propi ensenyament, tota autonomia i tot progrés polític vers la sobirania són essencialment mancats.

Abans, però, d'entrar en matèria val la pena recordar un parell de textos en els quals A. G. ens fa veure que fou l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana l'única instància que tingué una autèntica visió d'estat en la matèria, fet que ja hem indicat abans.

En l'ensenyament del català va prendre de seguida una orientació de gran estil. No es va acontentar de cursos adreçats al públic, sinó que va atacar el problema com ho hauria fet una organització d'estat: adreçant-se a la preparació dels dos grans cossos que exercien el magisteri públic: els mestres i els capellans (I, p. 223).

En tots els reglaments i estatuts de la Protectora se li assenyala com a objectiu «el foment de l'ensenyança catalana en tots els seus graus». Aquest és el manament cabdal consignat en l'article primer (I, p. 248).

Ensenyança catalana. En els marges amplíssims que deixava la legislació en aquells anys, aquest «foment» implicava a la pràctica la possibilitat de creació d'un sistema escolar català sense fer cap trencadissa amb l'Estat i menys amb els mestres nacionals amb qui la Protectora tingué sempre bones relacions. I així l'any 1918 A. G. es dirigeix a l'Assemblea de la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya i demana que, en les seves conclusions, afirmen:

[...] la necessitat primordial i la unànime voluntat del Magisteri que l'ensenyament primari a Catalunya tingui per instrument natural la nostra llengua, i en l'ordre administratiu la necessitat d'una ampla autonomia entesa en el sentit que l'ensenyança primària a Catalunya sia regida per la Mancomunitat [...].

I l'any 1919, mentre es discutia l'Estatut de l'autonomia, es va adreçar a la Mancomunitat

[...] demanant que no sigui acceptada cap forma d'autonomia en la qual taxativament no sigui consignada la plena sobirania de Catalunya en ço que afecta l'ensenyament a la nostra terra (I, p. 253).

A. G. fa referència en tres ocasions al malaurat fet de la cessió dels Grups Escolars, obra de l'Ajuntament de Barcelona, a l'Estat, a través d'un Patronat que les vicissituds polítiques varen desvirtuar i a la llarga eliminar, quan, a través de la titularitat municipal, podien haver estat el nucli de l'escola catalana que tots estem esperant encara. En el Llibre I, en parlar de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (p. 248 i següents); en el volum I del Llibre II, en parlar dels mestres nacionals (p. 280-282), i en el volum II del mateix Llibre II, en parlar de la Comissió de Cultura (p. 183-224). Com en les altres referències, procurarem limitar-nos als judicis de l'autor i només mínimament a la relació dels fets.

Començarem pel passatge que dedica als mestres nacionals i l'Ajuntament de Barcelona.

[...] fos inspiració de l'Ainaud o del polític que va donar forma a la Comissió de Cultura, el senyor Lluís Duran i Ventosa, de seguida es va veure que el camí que duia la Comissió era el de destinar els edificis que es construïssin al servei de les escoles de l'Estat, amb l'única compensació del màxim d'avantatges per a la cultura catalana.

Valent-se d'aquest esquer, l'Ainaud va posar en joc els mestres, la primera posició dels quals era expectant, de manera que ni privadament ni corporativament li van regatejar el seu concurs. I quan es va obrir el primer grup i va donar als mestres de l'Estat que el van ocupar un sobresou important que permetia de suprimir radicalment l'abús de les retribucions i fer l'ensenyament absolutament gratuït, l'argument els va deixar ben convençuts. Ningú no es va recordar més dels vells municipis que no pagaven els sous misèrrims dels mestres. L'Ajuntament podia crear altres institucions i concedir-ne la direcció a mestres de la seva confiança, triats fora del magisteri públic, sense excitar gelosies ni aixecar protestes.

Els mestres van acudir, com era d'esperar, de tot arreu de Catalunya a la crida del Patronat Escolar de Barcelona, i els hereus de l'aristocràcia de mestres de començaments de segle van donar proves de la seva elevada moral professional i de la seva competència, aixecant l'escola de la ciutat a un nivell que feia goig de mirar i que permetia de fonamentar les més grans esperances.

Transcriurem ara el que A. G. diu a propòsit de l'actitud de la Protectora:

[...] la Protectora va fer gestions encaminades a obtenir que la nova escola no fos lliurada a l'Estat i en fes l'Ajuntament una institució municipal i catalana [...]. Ens limitarem a consignar el paper de la Protectora transcrivint les dues úniques lletres que es van fer públiques de les que la Protectora o el seu president van adreçar a l'Ajuntament i al president de la Comissió de Cultura.

El 20 de setembre de 1921:

«[...] deu mostrar-vos novament el seu desig que l'ensenyament que s'hi doni sigui basat, amb totes les garanties de fermesa, en les nostres institucions seculares de poble viu i que vol ésser, acomodant-se al mateix temps en els bons principis de pedagogia, que preceptuen l'ensenyament a base de la llengua pròpia, donant a més la importància deguda a les característiques vitals del país on es viu.

»Un criteri que s'apartés d'aquest que deu presidir l'ensenyament a la nostra terra seria funestíssim i representaria el fracàs de tota la llarga i laboriosa actuació de la Catalunya renaixent.

»I com sigui que veus públiques assenyalen la possibilitat que els palaus de l'educació que es van bastint siguin servits no per Mestres Municipals inspirats en aquell sa criteri, sinó per funcionaris de l'Estat que no tindrien la llibertat deguda

per aplicar-lo en restar sota la direcció i dependència de les autoritats centrals, aquesta Associació s'ha cregut en el deure de cridar-vos l'atenció a Vós que sou representant il·lustre de la ciutat, Cap i Casal de Catalunya, a fi que el recte sentit abans exposat sigui el que inspiri la Corporació Municipal [...].

»Seria un gravíssim error que l'Ajuntament despengués prop de dos milions de pessetes en un edifici escolar per a després cedir-lo a l'Estat, fent així una tàcita declaració d'impotència».

Consumada ja la cessió, Manuel Folguera i Duran escriu a Lluís Nicolau d'Olwer:

«[...] coneixeu ja de sobres el parer d'aquesta Associació, no em cal dir-vos sinó que malgrat l'exposat abans, si el règim especial instaurat pel R. D. li concedeix atribucions al Patronat dels Grups referits perquè s'hi doni l'ensenyament a base del nostre idioma, encara que les dites atribucions no constin en el text publicat, aquesta Associació podria considerar-se relativament satisfeta del fruit assolit per les gestions de la Comissió de sa digna Presidència.

»Ara, si no és així, si com sembla deduir-se de l'article 6 del R. D. l'idioma oficial bàsic dels Grups ha d'ésser el mateix de les altres Escoles Oficials de l'Estat, constituint-ne una garantia la intervenció en el Patronat de l'Inspector Cap de Primera Ensenyança de Barcelona, i el d'una Professora de la Normal de Mestresses de la capital, aleshores permeteu, Il·lustre Senyor, que reservem el nostre parer sobre la solució obtinguda [...]. De totes maneres ens resta l'esperança que en organitzar i posar en marxa els altres Grups Escolars es farà seguint el criteri preconitzat per nosaltres, tenint en compte l'ambient popular que s'ha evidenciat favorable al dit criteri i partint del principi que, com nosaltres hem sostingut sempre, cap disposició no pot ésser obstacle a la continuació i nova creació d'escoles municipals com les que té el nostre Ajuntament i les que de segur continuarà instituint [...]».

Des del punt de vista català i de les reivindicacions catalanes, la Protectora tenia una raó que li sobrava. I els catalanistes de l'Ajuntament devien saber-ho prou i demostraven el punt fals en què es trobaven quan per tota resposta havien de recórrer al subterfugi d'un maquiavel·lisme barat [referència a una carta oberta de Nicolau a Campalans en la qual aquell insinuava que interessos personals havien provocat l'inici de la campanya], de desviar l'atenció amb insinuacions malèvoles sobre intencions personals que no tenien el més petit fonament, com no fos la mala consciència de l'acte innegablement poc català i sobretot poc franc que estaven realitzant.

És en els capítols que dedica a l'acció de l'Ajuntament on A. G. detalla més els fets i el seu pensament sobre l'obra de la Comissió de Cultura i la «solució» del Patronat Escolar.

L'estat de l'ensenyament a Barcelona l'any 1917, o sigui quan la Comissió inicia la seva obra, no ha variat sensiblement del 1900 [...], les xifres estadístiques, però, condueixen a unes conclusions tan absurdes que l'únic que posen en evidència és un veritable caos [...], només l'escola privada —fet a retenir— havia correspost automàticament a les exigències de l'augment de població (II-II, p. 183).

[...] les filigranes de l'educació, la formació integral, el cultiu de la personalitat, l'ennobliment de l'esperit, la inculcació d'ideals, la consolidació veritable dels coneixements per mitjà de mètodes adequats, l'entrenament a una visió clara del món modern, amb totes les pràctiques que comporta una educació ben portada, de tot això el nostre públic no en sabia res ni li interessava saber-ho. N'eren totalment absents els rics com els pobres, els lletrats com els ignorants, amb les escassíssimes excepcions que també en aquest cas confirmaven la regla. Així, s'explica que en aquella època d'efervescència catalanista —la qual cosa indica la *poca fondària del moviment des del punt de vista polític*— la massa general dels catalans i dels catalanistes no hagués arribat a interessar-se perquè el català fos ensenyat a l'escola (II-II, p. 189).

En el pla de l'escola primària, o, més ben dit, de les funcions que pogués emprendre l'Ajuntament de Barcelona, si bé es degué en els primers temps al catalanisme el desvetllament de la dignitat i el prestigi polítics, les iniciatives concretes que havien de fer valer aquest prestigi no van ésser seves, sinó d'algun sector radical i, en general, dels polítics d'esquerra. L'home que va posar en funció el sentiment de la necessitat de renovació pedagògica i el de la dignitat política fou Manuel Ainaud. Aquest fet en aparença insignificant explica la poca valentia i fins a cert punt la claudicació dels polítics catalanistes de tot color que van actuar a l'Ajuntament de Barcelona en la solució donada al règim docent dels edificis escolars que s'anaven construint [...], en la campanya que va concloure amb l'assoliment del Patronat Escolar es van perdre o oblidar les veritables finalitats o punts de vista que haurien hagut d'ésser, tractant-se de catalanistes, les reivindicacions autonòmiques de Catalunya, i tractant-se de polítics conscients, les reivindicacions del prestigi municipal i del seu dret a regir les pròpies institucions docents, per anar només a la conquesta d'un instrument que permetés a Manuel Ainaud la realització de la seva obra.

Així s'expliquen les incongruències i inseqüències dels catalanistes en la campanya. La seva manca de valentia era filla de la manca d'idees i de plans propis. I així s'explica també el seu cofoisme un cop assolit el Patronat Escolar. Encara

havien d'estar agraïts a Manuel Ainaud que els havia tret les castanyes del foc. Li n'havien d'estar agraïts i malgrat tot també li n'havia d'estar Catalunya. Els retrets si de cas s'han de fer als qui no van obrar amb tota la conseqüència que exigia el seu credo polític. L'Ainaud, en canvi, mereix l'agraïment per tot el guany petit o gros que s'hagués fet.

Les bases del dictamen de 1917 no demanen res d'essencial. Gairebé tot el que es diu l'Ajuntament o els ajuntaments ho podien fer sense cap autorització especial de l'Estat. Que més hauria volgut l'Estat sinó que els ajuntaments tinguessin tals iniciatives! L'únic que no podien fer era graduar les escoles. Però edificis, perfeccionament de mestres, obres escolars complementàries, etc., mentre ho paguessin els municipis eren ben lliures de realitzar-ho. Això no vol dir que, en aquestes coses, si feien goig, l'Estat un dia o altre no hi posés l'urpa, però amb això ja s'hi havia de comptar mentre alguna cosa de molt superior no fos capaç d'impedir-ho civilment. Aquesta cosa és la que en les bases, magnífica paragrafada d'erudició pedagògica, no es veu per enlloc. Sense el dret a nomenar i pagar els mestres, sense intervenció en els programes i plans d'ensenyament, i per a nosaltres catalans, sense invertir la qüestió fonamental de la llengua i la cultura catalanes, no es demanava res. Per a realitzar un pla pedagògic ideal era molt més neta la solució de Madrid o de Bilbao que deixava un cert camp lliure de tota mena d'ingerències.

(L'Estat acceptava per a Madrid i Bilbao un règim dual: el de les escoles de l'Estat amb mestres nacionals governades pel delegat regi i el de les escoles municipals amb mestres no nacionals nomenats pel municipi [...]). Per què aquesta solució es va defugir des dels primers moments que el nostre Ajuntament va sol·licitar una intervenció en l'ensenyament de la ciutat?) (II-II, p. 212).

El problema dels mestres era, al nostre judici, l'únic especialment difícil en la qüestió del règim a donar als nous Grups escolars. I no pas per la pressió que ells havien de fer, i que es podia donar per descomptada, perquè els Grups fossin convertits en escoles nacionals en defensa dels interessos propis. Hom ha de preveure per endavant que sempre que es tracti de reivindicacions catalanes els interessos personals, entre ells els dels catalans que són funcionaris de l'Estat, sortiran al pas constituint un entrebanc. Però si les reivindicacions polítiques es creuen justes i beneficioses, aquest entrebanc no ha de constituir el més petit problema, ni la més petita preocupació, fora del que puguin significar les compensacions materials que siguin degudes. Ara bé, en el cas dels Grups escolars de Barcelona el problema era diferent. No es tractava dels interessos d'uns funcionaris que es poguessin creure lesionats, sinó que es tractava de veritables valors, d'homes i dones innegablement útils, de gent catalana de la millor mena que no es podia menysprear, no sols pel seu valor intrínsec, sinó perquè en realitat, si hom volia actuar en gran escala, constituïen les úniques

reserves abundants amb què es podia comptar sobretot si, a més dels mestres que actuaven a Barcelona, hom tenia en compte els excel·lents i innumbrables mestres escampats per Catalunya. Cert que hi havia els mestres lliures que havien actuat en les escoles d'assaig, però eren poc nombrosos i, d'altra banda, en aquella data havien gairebé estat tots ells posats en funció. Quedaven les promocions dels Estudis Normals de la Mancomunitat, excel·lents totes elles, però també poc nombroses i organitzades, sense ambició de part dels elements de la Mancomunitat i sense simpatia per part de l'Ajuntament de Barcelona. No hi havia, doncs, altre remei, si es volia treballar de pressa i en gran escala, que recórrer a l'exèrcit dels mestres nacionals.

Tot això no vol dir, però, que el problema no hagués estat planejat *ab initio* d'una certa manera i amb una certa intenció. Per gran que fos la necessitat dels mestres nacionals i per molt que aquests es resistissin a abandonar la carrera oficial, res no permetia considerar com una cosa impossible que aquests no poguessin sentir-se atrets per una acció municipal responsable i de categoria, això sense comptar amb els recursos de què es pogués fer ús per a salvaguardar amb interès justíssim molts drets adquirits dins la carrera oficial, com ho havien assolit Joan Bosch i Cusí o Rosa Sensat i Antolín Monroy a les Escoles de Bosc.

Damunt les pàgines de «La Publicitat» l'autor d'aquest llibre va publicar un article sense firma:

«[...] aquesta mena de problemes barcelonins sobrepassen l'esfera de la ciutat i resulten catalans per essència i afecten per tant la vida total de Catalunya [...].

»Dins el credo nacionalista i en aquests moments de renovació espiritual és absurd creure que es pot fer una acció d'esperit, sigui on es vulgui, que no resulti total [...] a més, cal tenir en compte que la ciutat gravita d'una manera tan enorme, tan mancada de contrapès, dins de Catalunya, que ella sola, només en virtut de la seva massa, resulta el veritable govern i la norma fatal de tota la resta.

»Per això és greu que es consideri un problema de tanta transcendència com el de les noves escoles només amb ulls de barceloní.

»De fet, es va a assentar la directriu de tota la vida pedagògica de Catalunya, i per això nosaltres creiem que la qüestió de les escoles de Barcelona només es pot tractar, si les dificultats per a una bona solució sorgeixen, que elevant-lo a la categoria de problema nacional [...]».

Les ires que va suscitar aquest article foren molt superiors a la manera tranquil·la i raonada amb què nosaltres argumentàvem [...]. Era la mala consciència el que excitava els homes d'Acció Catalana, que governaven aleshores les coses de cultura de l'Ajuntament? [...]. La Protectora va continuar escrivint comunicacions [...] que van quedar incontestades com l'article anterior fins que tot va ser consumat [...].

En aquesta qüestió hi ha un aspecte de mentalitat general que és potser el més greu. És la manca de tolerància i la ceguesa dels catalanistes, principalment els

d'Acció Catalana. D'una banda no van saber tolerar que hi pogués haver uns catalanistes més radicals que ells, però d'una altra banda ni van saber comprendre que es fes radicalisme catalanista al carrer, ni van somniar mai —perquè els havien escamotejat els punts de vista— que poguessin valdre's d'aquest radicalisme per arrencar de Madrid una tallada més grossa [...].

El Pressupost de Cultura de 1908 deia que l'Ajuntament «para demostrar su capacidad debe acudir a la fundación privada porque las leyes del estado le incapacitan para reformar las que considera el Municipio sus propias escuelas». Tot el que la gent del Pressupost de Cultura van creure que no s'havia de fer és el que van fer els homes de la Comissió de Cultura. Van sacrificar el futur per l'immediat.

Podem afegir un colofó. El senyor Valls i Taberner, aleshores catalanista acèrrim i gran amic de Nicolau d'Olwer i d'altres membres de la Comissió, espectador de la contesa amb simpaties naturals per l'obra dels seus amics, passat algun temps i inaugurats ja els grups se'ns va acostar sense que li demanéssim res i ens va dir: «Ara estic convençut que en la qüestió dels Grups escolars vós teníeu raó» (II-II, p. 209-224).

Sembla evident que adoptant el criteri de fer escoles barcelonines tal com preconitzaven els homes del Pressupost de Cultura i va proposar després l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana no s'hauria realitzat mai una obra tan vasta com la que es va dur a terme sota l'ègida del Patronat Escolar. Nosaltres creiem que el que es va fer aleshores fou posar de cop i volta, com es diu vulgarment, tota la llenya al foc; es va jugar fort de primera embranzida arriscant en la jugada tot el capital. Hauria donat resultat el procediment si no haguessin vingut les maltempades que ho han engegat tot en orris? Sí, el Patronat Escolar va crear a Barcelona, com per art d'encantament, un sistema d'escoles i un ensenyament popular com potser no se n'hauria trobat aleshores cap més per la seva força, la seva joventut, la seva elegància tècnica i la seva eficàcia, però ho va fer a costa de l'escolament de la resta de Catalunya. Caldria veure què en va quedar d'aquella aristocràcia de mestres que ens havia arribat del segle XIX i durant els primers anys del segle XX continuava encara la seva acció fecundíssima i salvadora en una quantitat innombrable de pobles de Catalunya. El drenatge poderosíssim de la ciutat se'n va endur no tan sols els capdavanters i àdhuc els patriarques, sinó la joventut que havia heretat les virtuts d'aquells antecessors. La pubilla s'ornava amb tots els joiells de Catalunya i feia goig, però empobria la terra. La ciutat millorava, però Catalunya perdia bona part de les seves reserves de caràcter, de racialitat que es conservaven en els medis rurals gràcies en bona part a l'acció dels mestres.

Aquesta història, desconeguda dels nostres polítics i àdhuc per aquells que per la seva professió o la seva posició haurien de conèixer-la, marca el que en

podríem dir el «màxim» matemàtic de la capacitat de Catalunya d'aconseguir el dret a regir el propi ensenyament: un màxim és sempre un límit: el país no té pols ni esma ni capacitat per a anar més enllà i des d'aquest moment s'ha acontentat sempre amb les quatre molletes que li ha deixat arreplegar el poder central, perquè creu que són suficients, i sense plantejar *mai* el problema fonamental: ni ho va fer la Generalitat republicana, ni es va fer en l'anomenada transició (jo podria explicar una anècdota calcada de la que explica A. G. de Valls i Taberner, encara que no citaré el nom de la persona que els anys vuitanta em va dir: «tenies raó en dir que mai no s'havia d'haver acceptat el sistema d'ensenyament de l'Estat espanyol»); i molt menys ara, quan en el més pur estil totalitari i franquista, l'«ensenyament» ha estat substituït per l'«educació», no sabem si nacional, tripartita, solidària o no se sap ben bé què, sense que s'aixequi ni una sola veu.

La lliçó dels Grups, a més, ens recorda una de les xacres multiseulars del nostre país. Ens retrobem aquell segle XV que Jaume Vicens va disseccionar tan bé i topeu amb un dels mateixos obstacles que va impedir i segueix impedingut que Catalunya qualli com a país: la malaurada dinàmica Barcelona-Catalunya. Barcelona (potser avui hauríem de dir BCN Societat limitada, Parc temàtic), sense la qual Catalunya seria ben poca cosa, no «fa» Catalunya, no n'és la capital, sinó que l'absorbeix i li impedeix de ser. Utilitzant l'expressiva frase feta popular, «ni fa ni deixa fer».

He de referir-me ara a una manifestació, probablement la més clara que mai s'hagi produït en aquest país, de la necessitat d'una escola catalana. Fou la conferència que A. G. va pronunciar al Centre de Lectura de Reus el 9 de gener de 1931, abans, per tant, de la proclamació de la República, i de la qual es va fer una recensió i transcripció parcial en el Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana després de proclamada la República, fet que ha portat a una certa confusió entre les molt poques persones que coneixen i s'han interessat per aquesta conferència. L'original manuscrit, molt més extens que el text aparegut en el Butlletí de la Protectora, es troba a l'Arxiu Nacional de Catalunya. El títol de la conferència era

«Abast i significació de l'Escola Catalana» [...] i l'autor va tenir interès a fixar els seus punts de vista sobre aquest problema: «[...] és l'hora que ens entenguem sobre el significat i l'abast de ço que anomenem escola catalana i que prenem com a programa i bandera d'acció. La significació d'escola catalana no podem limitar-la a les institucions que neixen o es transformen sota el signe explícit de catalanitat ni en cap sentit parcial de política docent. En termes absoluts, l'acció per l'escola catalana assoleix la forma més intensa i més fecunda en el desvetllament de la consciència col·lectiva per les coses d'ensenyament. El dret a regir les institucions de cultura que

han d'educar els nostres fills; la voluntat docent com a signe de redreçament col·lectiu; el desig d'una organització adaptada als ideals més exigents; la necessitat d'una escola on totes les perfeccions siguin realitzades, heus aquí les aspiracions en què cal estrebar una acció d'escola catalana ben orientada». I després de demostrar que només aquesta voluntat docent era susceptible de deixar sentir la seva influència sobre tota mena d'institucions, privades o oficials, que s'organitzessin al nostre país, afegia: «Aquesta significació d'escola catalana presa al bell fons de la consciència col·lectiva, no perilla d'establir cap cisma. Engloba tota mena d'acció, agermana la creació d'escoles netament catalanes amb l'acció catalanitzadora dintre de tota mena d'institucions docents i tot ho fa igualment bo, aprofitable i necessari.

»Però amb tot, cal no oblidar un punt d'una importància excepcional. El redreçament de la voluntat docent dintre l'actual període de lluita per la conquesta del dret a la vida pròpia imposa la creació d'un tipus d'institució que anomenem escola catalana, en la qual la nostra voluntat es pugui realitzar totalment i amb la màxima perfecció. Tot el que es pugui obtenir a través d'institucions que no siguin nostres són aprofitaments, no podran ser mai l'expressió pura, l'afirmació categòrica de la nostra voluntat. Serà petita, serà poc estesa l'escola catalana, però sempre serà la concreció viva de la nostra voluntat, que si no naixia i es realitzava en una forma corporal completa perillaria d'esvair-se com una cosa il·lusòria. Cap altra acció catalanitzadora de l'escola no seria explicada ni justificada. Mancaria l'argument més cabdal i més contundent de la personalitat i de la seva capacitat productiva.»

A. G. era el que abans en dèiem «ben educat». És propi del seu estil embolcallar les afirmacions més rotundes amb abundosos raonaments i consideracions espirituals i de contingut patriòtic i cívic. En aquest breu text s'inclouen una sèrie d'afirmacions radicals: el dret a regir el propi ensenyament; la precarietat de qualsevol altra solució; la fal·làcia del «perill» de «sistemes dobles o múltiples». En el fons, reprenent les argumentacions de deu anys abans a propòsit dels Grups Escolars planteja un «sí o no» quant al problema essencial del nostre ensenyament. Cal reconèixer clarament que Catalunya, aquests darrers setanta-cinc anys, ha dit «no».

Analitzarem ara el «no» de la Generalitat republicana:

(II-III, p. 9-13) La Generalitat va entrar a actuar en l'ensenyament primari —i potser en tot el camp de l'ensenyament— sota un signe clar de feblesa. En el nostre article del 30 de novembre de 1921, vaticinàvem: «De fet, es va a assentar la directriu de tota la vida pedagògica de Catalunya», i això és el que va succeir d'una manera fatal. I va succeir perquè aquella solució no va ser una solució oportunista sinó una solució d'impotència. Amb quina *aisance* no s'hauria actuat si aquella solu-

ció hagués estat oportunista! De quina manera els homes que la patrocinaven no haurien jugat amb nosaltres, els homes de la Protectora i tots els que demanàvem solucions de catalanisme més radical, en lloc d'irritar-se i fer el bot! Al contrari, adoptada aquella solució, els nostres polítics van respirar com si se'ls hagués tret un pes de sobre i van acabar per creure de bo de bo que havien realitzat una obra perfecta i havien assolit un gran èxit. Tot això era impotència. Impotència econòmica, i no pas per manca de diners, sinó per manca d'audàcia; manca d'audàcia dels polítics, i manca d'audàcia col·lectiva, gasiveria tradicional barrejada amb manca d'aptitud en el maneig del diner. Feblesa del sentiment patriòtic i, per tant, impotència política. Ja en aquell temps hi havia hagut algun símptoma que no era possible demanar al catalanisme posicions heroiques. El tipus mitjà del catalanista estava massa bé per a arriscar-se. Les grans batalles feien por i el polític no es sentia amb prou suport per a escometre-les. Les actituds heroiques tindrien un altre epicentre entorn del qual es congregarien les forces d'una mena de catalanisme en què el problema català seria subsidiari d'altres problemes, si no més reals i pregon, més immediats i més virulents.

Impotència ideològica? Almenys pobresa ideològica. No havíem tingut prou força per a desfer-nos de vicis ideològics en el camp de la política i de la filosofia en les seves resonàncies en la moral col·lectiva, encomanats a conseqüència de la convivència amb la resta d'Espanya en una fase de tanta transcendència com la del segle XIX; ens ressentíem de no haver assimilat a la nostra manera el que havia estat importat d'Europa a través de duanes espanyoles, i, posats en el trànsit de caminar sols, o teníem por, o d'esma, ens llançàvem en els camins dels altres. En el terreny ideològic, doncs, hi havia si no impotència, manca de gruix, manca de consistència, i per tant inseguretat, manca de fe.

Fou sota aquest signe d'impotència que la Generalitat va empunyar les regnes i va actuar en el camp de l'ensenyament.

Així s'explica que en el moment que Catalunya semblava políticament més afermada i que podia escometre amb valentia tots els problemes en el camp de l'ensenyament, prosperés la política iniciada deu anys abans per Manuel Ainaud, que no professava de catalanista i que potser —cal confessar-ho— per aquesta mateixa raó era capaç de veure la realitat d'una manera més autèntica que nosaltres, els qui estàvem engegats per la idea catalanista. Es va encarregar d'aviar aquesta política, sense resistència de ningú, perquè en realitat no hi havia resistència possible. Al voltant d'ell s'havien aplegat els qui d'una manera instintiva sentien del catalanisme allò que es podia realitzar en la impotència *foncière* de Catalunya. No representaven el catalanisme, ni tampoc, per tant, no representaven Catalunya, però representaven alguna cosa d'incoercible, l'autèntica línia geodèsica de les virtualitats i potencialitats reals de Catalunya [...].

Per més radical i extremós que fos en Gassol en catalanisme, s'hauria de plegar a l'única política que el poder real de Catalunya permetia i justificava, que era la que representava l'Ainaud, no la que pretenia en Macià.

Per això es va poder donar el cas singularíssim, potser no esdevingut en cap país de reivindicacions autonòmiques, que mentre germinava en l'esperit un estatut d'autonomia, en el qual, a semblança de tots els estatuts que s'havien fet d'ençà de les Bases de Manresa, una de les reivindicacions fonamentals era la de l'ensenyament, s'hipotecava sense protesta de ningú la possible solució futura entrant en pactes amb l'Estat quant a l'organització d'algunes de les institucions fonamentals, com l'Escola Normal dels qui havien d'ésser els mestres de Catalunya i l'Institut de segon ensenyament que havia d'ésser l'Institut prototípic de Catalunya. Mentrestant, els que projectaven l'Estatut de Núria reivindicaven per a Catalunya el dret a regir el propi ensenyament i així el va votar el poble i així va anar a les Corts Constituents i àdhuc els diputats catalans es varen retirar quan es va tractar de votar l'article del projecte del govern on aquest dret era negat, sabent tots per endavant que el que s'estava elaborant era tota una altra cosa, per impotència dels catalans de fer res més.

Però aquesta vegada la claudicació havia arribat molt més endins. Aquesta vegada era en el món de les idees que es rendien les banderes. La característica del nostre moviment cultural en tots els rams era l'autoctonia. Aquesta ambició s'havia accentuat extraordinàriament des de primers de segle. Volíem ésser nosaltres i aquesta era precisament la nostra raó d'ésser i la nostra força en literatura, en poesia, en art, en música, en ciències, en filosofia, etc. Només així podíem reconstruir i afirmar plenament la nostra personalitat i era potser per aquest cantó que els nostres drets a la vida autònoma podien ser més justificadament invocats i havien d'ésser més raonadament atesos.

En el camp de la pedagogia, el món català tenia les seves característiques pròpies ni que la formació dels mestres depengués de l'Estat, i es produïa al marge de les influències de l'organització oficial de l'ensenyament; unes característiques de procediment o tècniques i unes característiques morals. Un pregon sentit de la realitat i de l'eficàcia podria comptar-se entre les primeres i un sentit de ponderació i de mesura amb totes les conseqüències d'ordre pràctic en els costums, de manca de petulància i de patriotisme irracional, de respecte i tolerància en les relacions humanes, de vinculació de l'ordre religiós amb la vida, entre les segones. Aquestes característiques es traduïen en un concepte de l'educació liberal per essència i propici, per tant, a acceptar sense cap violència les teories més consolidades de la pedagogia moderna. La nostra pedagogia tenia, però, el defecte que aquest esperit pedagògic no era explícit; no teníem teoritzadors que n'haguessin fet un cos de doctrina; no en discutíem o xerrotejàvem. Ja ho hem dit altres vegades: obeint també a un tarannà de la raça, els nostres pedagogs i mestres eren més inclinats a la realització

pràctica que a la dissertació llibresca. Fins a l'adveniment de la República, és a dir, fins a la conquesta de l'autonomia, la influència pedagògica de l'esperit castellà o de la pedagogia que s'elaborava a Madrid a penes s'havia deixat sentir. Els nostres mestres somreien amb el «*Tu eres España en las desdichas grande*» del famós himne a la bandera de Sinesio Delgado que es cantava obligatòriament a les escoles de l'Estat; però tampoc no es sentien atrets pel misticisme laic de la Institución Libre de Enseñanza. Àdhuc l'esperit de la Escuela de Estudios Superiores del Magisterio, que era un reflex atenuat de l'esperit de la Institución, quedava diluït quan arribaven a Catalunya els professors de la Normal o els Inspectors eixits d'aquella institució i es barrejaven amb els mestres i es fonien en l'ambient general del país. Però la Generalitat de Catalunya o els homes que governaven la seva actuació van desconèixer aquests fets i com si el que representava la nostra pedagogia no tingués cap valor, van emmanllevar per primera vegada d'ençà de la renaixença cultural l'esperit de la pedagogia i la cultura castellana per a orientar la vida pedagògica i l'ensenyament a Catalunya. Així l'Escola Normal de la Generalitat regida i tot per catalans va ésser per l'esperit, les orientacions, els procediments i la filosofia pedagògica un reflex de l'erudició que es cultivava a Madrid i amb l'Institut-Escola no es va entendre altra cosa que seguir les petjades de l'Institut-Escola de Madrid.

Però el més greu i simptomàtic d'aquesta abdicació és que no va escandalitzar ningú —exceptuant els elements de la Protectora que l'any 1921 s'havien oposat a la solució dels Grups escolars—. Dins el Consell de Cultura, potser només el secretari que escriu aquestes línies en va veure l'enormitat.

Ventura Gassol en sentia possiblement una recança, però a l'últim —inconscient de la feblesa i la impotència que allò significava—, devia creure que políticament aquella era la solució millor. Fins la nostra posició personal va ser una posició de feblesa. Segurament no vàrem saber lluitar com calia per a resistir a aquell corrent al qual ningú no resistia. No ho vàrem fer per raons de molt pes [...] finalment, perquè vàrem tenir consciència de la nostra soledat i que, si bé amb esperit demagògic arribaríem a saragatejar amb amics de la saragata, potser la Catalunya que fa pes ens miraria amb incomprensió i ens abandonaria. Semblava, doncs, evident que ni Catalunya ni el catalanisme no eren en saó, per a una gran autonomia.

Aquest passatge és fonamental per a comprendre el problema, que segueix vigent, del govern de les pròpies institucions d'ensenyament. A continuació, podrem constatar, decret per decret, institució per institució, el que en fa constar A. G. per a confirmar els seus judicis. Ens aturarem especialment en les claudicacions quant al govern de les institucions d'ensenyament i al que podem anomenar la «sintaxi pedagògica castellana» invasora. Abans, però, transcriurem el que diu sobre «els mestres i la Generalitat de Catalunya» (II-I, p. 283-284).

És que caldria afirmar de la Generalitat el que hem dit del Patronat Escolar, que els que en duïen l'orientació, per endavant, en la qüestió de l'ensenyament estaven disposats a renunciar a crear institucions pròpies —a duplicar serveis, deien—, i en conseqüència a pactar amb l'Estat?

El que es va veure de seguida fou que l'espectacle dels grans Grups escolars de Barcelona incitava a aplicar a tot Catalunya un règim semblant sense ulteriors consideracions sobre la veritable oportunitat política del punt de vista de Catalunya. Triomfava, doncs, la política d'anar de pressa a fer coses enlluernants per guanyar eleccions, que era la política de l'Ainaud, perquè havia estat la de la Lliga Regionalista, que s'havia encomanat a Acció Catalana i també a un partit ideològicament tan feble com l'Esquerra Republicana de Catalunya. Es va pensar, doncs, en l'immediat, i gairebé en el que eren ambicions personals, no en els veritables interessos de Catalunya i en la transcendència dels actes per al futur. Els mestres, doncs, no havien de tèmer res; era la mateixa Generalitat la que els treia del davant el possible conflicte moral que podia presentar-los una duplicat d'escoles, és a dir un sistema d'escoles pròpies enfront del sistema de l'Estat, i per aquest mateix motiu, en l'ambient de la Generalitat s'hi trobaven com el peix a l'aigua. Els mestres també pensaven més en el seu problema personal que en Catalunya; no haurien entès ni de molt que ells o havien de renunciar a les posicions personals, o, del punt de vista de l'autèntica catalanitat de l'escola, havien de reconèixer noblement que ells, continuant com a mestres de l'Estat, no eren els indicats per a l'escola que Catalunya necessitava, i per tant havien de resignar-se que altres generacions de mestres, lliures de lligam amb l'Estat, poguessin crear francament la nova institució. Així la limitació de concepte dels mestres i la manca de veritable catalanisme dels polítics va dur-los a tots a un punt de coincidència en què, deixant com a única escola la de l'Estat, els mestres no podien demanar res més quant als seus avantatges personals. Si per damunt de mestres haguessin estat catalanistes, haurien vist que l'únic que quedava sacrificat era l'escola catalana, la que propugnava l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. La seva garantia personal com a possibles defensors i mantenidors de les prerrogatives de la catalanitat de l'ensenyament enfront de l'Estat era en aquells moments molt valuosa. Tots els coneixíem prou i sabíem el que podien donar, però, és que ells podien respondre dels seus successors, manejant com ells una eina de dos talls? Unes garanties que només reposaven en la bona voluntat de les persones eren ben poca cosa per a afermar una institució tan fonamental per a la vida d'un poble com és el sistema d'ensenyament.

Aquest text, complementari de l'anterior, ens ha de fer pensar en alguns punts fonamentals a recordar.

En primer lloc, la fal·làcia del «doble sistema». Com si cada centre d'ensenyament no fos en ell mateix un «sistema», perquè l'ensenyament és una història i no un procés. L'experiència ensenya només una cosa. Com més llibertat es dona dins d'un quadre molt lax i ample, més unitat hi ha en els «tipus» d'ensenyament, és a dir, menys sistemes hi ha. Com més reglamentació i paperassa hi ha, més difereixen en la realitat els centres d'ensenyament entre ells, i, per tant, més «sistemes» hi ha.

En segon lloc, l'error, tantes vegades comès al llarg de més d'un segle tant pel que s'anomenen dretes com pel que s'anomenen esquerres, de pensar que perquè ara «manen els nostres amiguets» a Madrid, podem fer la nostra i ja ho hem aconseguit tot.

I en tercer lloc, la pressa. Construir Catalunya és una feina de llarg alè i si bé no s'han de desapropiar els possibles guanys d'una política de «poder central amic», de cap manera es pot perdre de vista l'única cosa fonamental que és el dret a regir el propi ensenyament. No hem meditat prou, o gens, el fet que amb el sistema actual de les «comunidades autónomas» l'Estat s'ha tret de sobre el «mort» de l'ensenyament, conservant, però, el poder de dirigir-lo, de fet, sense haver de carregar amb les pesades responsabilitats que comporta el seu dia a dia.

El Decret sobre bilingüisme de Marcel·lí Domingo és de 29 d'abril de 1931, amb prou feines proclamada la República, i el Decret sobre l'ensenyament del català a les Normals, del 9 de juny (I, p. 148-149).

El garbuix singularíssim d'aquest decret, que administrativament és un cent-peus, i podia, per tant, haver-se convertit en un niu de raons ben difícil de solucionar, val considerar-lo encara com la disposició positiva i més prometedora que va dictar la República Espanyola a favor de Catalunya. Va fer prou de salvar-se de la Constitució i l'Estatut, puix que en l'articulat d'aquestes dues lleis fonamentals no s'hi veu cap esclatxa per on pogués passar una disposició tan generosa com la de Marcel·lí Domingo [...] s'endevina prou (qui hi va intervenir) per la filigrana, no pas gaire fina, per cert, que posa l'execució del decret no pas en la representació del poder central a Barcelona en matèria d'ensenyament, ni tampoc en mans del poder autònom que hauria pogut ésser la representació més legítima de la República a Catalunya, però que essent d'altra banda l'autoritat responsable davant el poble no podia sostreure's de la responsabilitat d'aquesta funció, sinó en mans d'un senyor particular [...], és clar que la trapelleria era innocent, en primer lloc perquè cap conseller de la Generalitat no s'avindria en matèria tan important a operar sota els dictats d'algú, que, d'altra banda, com que no rebia dotació de Madrid per a un servei tan vast, no tenia més remei, si volia que el servei es fes, que retre les banderes a qui podia pagar, en aquest cas la Generalitat de Catalunya. Tot això si el rector de la

Universitat, pel qual havia de passar la línia executòria, no se les manegava per trencar els fils o apropiar-se'ls. Heus aquí de quina manera tan singular en el magne règim democràtic que s'instaurava, un home sol, una sola persona, responia davant de Madrid, que Catalunya faria bondat en servir-se d'aquell decret.

En el decret (de les Normals) hi ha moltes coses divertides. La primera d'elles és la invenció i creació d'unes càtedres que funcionaven des de l'any 1915 sostingudes per la Protectora [sempre la ignorància petulant dels que arriben al poder i es pensen que el món comença amb ells, signe patent d'immaduresa cívica i política: «ara nosaltres...»] i que acabaven d'ésser autoritzades pel govern de la postdictadura. Un altre, que ja no s'hi tingui en compte per a res no solament l'Associació Protectora, ni l'Institut d'Estudis Catalans, sinó tan solament les futures autoritats catalanes de la futura autonomia, que sembla que haurien de ser les responsables de tot el que pertocqués a la defensa i protecció del català. Un altre, que la creació fos indotada i ni es digués res de qui hauria de pagar la despesa, salvant com a mínim les modestes dotacions que durant tants anys havia pagat la Protectora. Però al nostre judici les més divertides són la lligada mística amb el Seminari de Pedagogia —mística perquè cap raó històrica ni de fet la justificava— i aquell entenedor «il·lustre filòleg Pompeu Fabra» estampat per la literatura burocràtica castellana.

En dos moments A. G. ens exposa la situació i l'acció de la Generalitat quant a l'ensenyament secundari, ambdós en el Llibre III, a les p. 241 i 278. Començarem per aquesta darrera citació, que encapçala l'apartat destinat al Consell Regional Mixt de Segon Ensenyament:

La situació de fet per a la Generalitat de Catalunya quant a l'ensenyament secundari no era comparable amb la de l'ensenyament primari. Aquest, comprès en la seva totalitat, exigia un nombre d'uns nou mil mestres repartits en unes quatre mil escoles, entre les unitàries i les graduades. L'ensenyament secundari, en canvi, es resol·lia tot ell amb un màxim de deu instituts a Barcelona i una vintena d'instituts locals. D'aquests instituts, l'Estat aleshores només en tenia dos a Barcelona i set a fora.

El camp, doncs, quedava molt lliure perquè la Generalitat pogués crear el seu sistema, amb un esforç relativament reduït, sense interferir els serveis de l'Estat. És cert que el camp de l'ensenyament secundari era per a la Generalitat, hereva de la Mancomunitat, completament verge, que no tenia l'instrumental que l'Estat podia posar en joc, però tampoc tenia la ferramenta inútil i la muntanya de prejudicis i d'interessos creats que l'Estat havia de vèncer si volia fer bona feina, la qual cosa vol dir que davant la tasca a realitzar es trobaven gairebé en peu d'igualtat. La substitució de l'ensenyament religiós donava, en canvi, una urgència a l'afer que podia justificar una actuació immediata [...].

Però als ulls dels nostres provincians l'Estat tenia una panacea, per a la renovació de l'ensenyament secundari, l'Institut-Escola, a la qual creien que Catalunya no podia oposar res de millor. Catalunya no tenia la institució, però tenia el millor del seu esperit. Si el doctor Estalella fos viu ens diria de qui es va haver de refiar per a donar vida al seu Institut-Escola: si dels professors numeraris que li va proporcionar l'Estat, triats pel Consell de Cultura entre els millors de l'escalafó oficial, o dels modestos professors complementaris que en molta part, per a no fer ombra als professors oficialment consagrats, eren considerats com a aprenents que podien ésser trets i posats com un jornalero i als quals podia ésser regatejat pel Seminari de Pedagogia allò que no es regateja mai a un jornalero: el certificat de treball. L'Estat tenia, és cert, l'Institut-Escola i un quadre ostentós de professorat numerari; molt poca cosa més. En canvi, Catalunya tenia l'esperit, la vitalitat, un cos d'institucions d'alta cultura que havia fet la seva prova autòctona, un deler de millorament que arribava molt endins de les capes més populars, i homes: una joventut universitària forjada en les lluites amb el mateix Estat per la dignificació de la Universitat de Barcelona, l'únic element indispensable —cal dir-ho ben alt— capaç de crear i donar nova vida, un engrescament secundari puixant enfront de les velles carcasses dels instituts de l'Estat.

No es va entendre així. La Generalitat de Catalunya, l'òrgan de govern de la Catalunya autònoma, no va arribar a veure el problema i es va deixar endur com un cec on van voler dur-la, i Catalunya —és a dir el que quedava fora de la Generalitat, les dretes del vell catalanisme proscriutes del govern— estaven aleshores massa despistades o desconcertades pel seu inesperat ostracisme i no s'adonaven de res, ni consideraven res que no es relacionés amb la ferida que en els vaivens de la política havien rebut.

Una esquerra embadocada amb la retòrica esquerranosa madrilenya o incapaç de contrarestar-la, i una dreta incapaç de fer un gest envers el pacte i que deixava que es perdés el fruit de tot el seu esforç anterior: la guerra civil larvada, com ara.

L'altre text, que inicia el capítol sobre «L'acció de la Generalitat», complementa aquest:

En considerar la pressa amb què el Consell de Cultura es va posar a estudiar el problema de l'ensenyament secundari, hom es sent temptat de congratular-se'n. Finalment Catalunya, que havia endegat tants aspectes de la seva cultura i del seu ensenyament, semblava que es decantés a escometre la tasca més àrdua, la renovació d'aquell grau d'ensenyament en què sol reposar l'obra docent de tots els pobles. Per desgràcia, no era així. No era Catalunya la que reaccionava d'una manera tan im-

diata, malgrat que fossin uns catalans els qui portaven la veu dins d'un organisme català. Catalunya continuava estacionada en el sistema existent. Problemes nous de formació moral, Catalunya a penes en sentia cap; els problemes pedagògics els sentien els de l'ofici i algun sector selecte de professionals o de gent tocada per dèries culturals; sentia en canvi el buit d'una veritable preparació en ordre a la realitat i efectivitat dels coneixements, però de la falta de ciència també se'n passaven. Qui va reaccionar, doncs, no fou Barcelona sinó Madrid, perquè era a Madrid que s'havien preocupat de la renovació de l'ensenyament secundari i amb l'Institut-Escola havien creat un sistema nou amb una doctrina pròpia i uns procediments a prova que no demanaven més que la reedició. Vàrem fer bé el 1921 d'oposar-nos a la iniciativa Agell-Bofill? [de crear un centre pilot de segon ensenyament en l'òrbita de la Mancomunitat]. Quant al centpeus de la institució que es projectava potser sí; però quant a la necessitat d'escometre el problema, afrontant totes les incúries, totes les inèrcies, totes les resistències injustificades, tots els partits presos interessats, potser no. Si haguéssim remogut la qüestió, si haguéssim assentat unes premisses i creat un clima, és gairebé segur que en arribar la República hauríem pogut oposar una cosa nostra a la correntia vinguda de Madrid i nada en aquella casa austera i pobra on la Institución Libre de Enseñanza creava la força que havia d'informar, externament almenys, l'ensenyament secundari de la República i amb ell el de Catalunya, potser amb més bona fe que enlloc d'Espanya.

El Consell de Cultura, doncs, a través de la seva ponència d'ensenyament secundari, pel mes de juny de 1931 va començar l'estudi d'uns principis pedagògics que servissin de norma i orientació per a la possible organització de l'ensenyament secundari a Catalunya. En aquells moments era ja cuinada la creació a Barcelona d'un Institut-Escola i era la imminent implantació d'aquesta institució la que servia de nord, però el que no es dibuixava del tot era la possible organització de tot l'ensenyament secundari a Catalunya dins el gairebé inevitable Estatut, encara que els qui estaven *en el ajo* poguessin preveure que no era tal com Catalunya s'il·lusionava.

Es tractava, doncs, de formular una espècie de llei de bases i per a fer-ho la ponència no va negligir l'aparença almenys d'una mena de consulta democràtica. No es va arriscar a obrir una informació general, com ho va fer la ponència d'ensenyament universitari quan va estudiar l'Estatut de la Universitat; va limitar-se a consultar els directors dels instituts existents, convençuda amb molta raó que eren els únics que haurien pogut oposar resistències. Aquests, però, no van fer més que resignar-se, puix sabien prou que la discussió en aquells moments d'eufòria era difícil, sobretot amb homes que portaven un pla tan *arreté* com els que capitanejaven la ponència, amb més raó quan ells possiblement només haurien pogut oposar raons de tipus personal [...].

(III, p. 250) En fer la crítica de l'obra general d'ensenyament de la Generalitat hem observat com els nostres radicalíssims homes d'esquerra per primera vegada en la nostra renaixença s'havien deixat endur per corrents ideològics de Castella que no responien ni a les nostres aspiracions plenes ni a la nostra mentalitat. L'autonomia representava, doncs, en el nostre moviment reivindicador un punt de feblesa i de decadència. Davant d'aquestes grans *Normes* ens trobem amb un calc fet ratlla per ratlla, una traducció gairebé mot a mot del que es pensava, del que es volia, del que es practicava en l'Institut-Escola de Madrid. Hom pot constatar-ho només de fullejar el llibre *Un ensayo pedagógico. El Instituto-Escuela de segunda enseñanza de Madrid (organización, métodos, resultados)* publicat l'any 1925.

En principi, aplicar allò que és bo allà on es trobi és saludable i fins lloable; renunciar al propi no tan bo, però nostre i passable, pel dels altres, ja no és una cosa que es pugui recomanar; però renunciar al propi —o renunciar a veure i esgotar les possibilitats pròpies— per a adoptar el dels altres és francament vituperable i en el cas de Catalunya enfront de Castella decididament suïcida. Això és el que van fer els republicans catalans quan pogueren disposar d'ells i de Catalunya com no s'havia pogut fer de més de dos segles enrere. Però el cas que estem comentant és agreujat per una vulgar fraudulència literària, puix els homes que van compondre les *Normes* van fer passar com a cosa de la Generalitat el que no ho era, sense l'elemental cortesia de dir d'on treien els elements per a compondre-les. Fraudulència literària que comportava una fraudulència política del moment que no es tenia el coratge de dir al poble català la veritat del que la Generalitat li servia amb aquelles famoses *Normes*.

Van ser redactades com un esquer per fer venir l'Institut-Escola, que possiblement sense aquest acatament doctrinal no hauria vingut. Fou un guany híbrid per a justificar una acció tan trencadissa! Però per una sèrie de circumstàncies particulars l'híbrid que ens va servir la República va poder ésser tan fortament inoculat de substància catalana que va salvar moltes essències nostres malgrat el motlle en què havia estat colat [...] en la crítica de les *Normes* no pensem mai que critiquem res de català, sinó certs principis pedagògics elaborats geogràficament, socialment i ideològicament lluny de l'esperit català, pel grup d'homes que en l'últim terç del segle passat van congriar en el fons de les Espanyes un principi de moviment regenerador més temible per a nosaltres que tota la baladreria dels periòdics anticatalans i les falconades i trapelleres governamentals.

No transcrivim aquesta crítica, que és un petit tractat sobre què ha de ser l'ensenyament secundari. Però sí el resum d'allò que hi havia de negatiu i sobretot de no gens nostre en aquella pedagogia emmanllevada, i, d'altra banda, el reconeixement dels seus valors.

La tendència excessiva a la selecció ideal i per tant abstracta, forçada i artificiosa i el premeditat isolament moral per a salvaguardar aquesta selecció, heus aquí al nostre judici els defectes cabdals de l'Institut-Escola de Madrid [...], en els alumnes una fatiga de tant de refinament contra el qual es defensaven amb una punta d'ironia. Alguns professors se'n defensaven amb un punt de velada relaxació. Però aquest aspecte negatiu tenia contracops positius d'un valor innegable. L'intent de renúncia de l'explicació oral i llibresca —no sempre assolit—; l'aplicació dels mètodes actius i d'observació; la dignitat en el tracte i en les relacions entre professors i alumnes; la limitació d'alumnes en les aules; la cura i atenció dels detalls, tant en l'ambient com en el tracte dels alumnes; la plenitud d'activitats; el foment de les iniciatives lliures dels alumnes en la col·laboració a l'obra escolar i àdhuc certs efectes que d'una manera innegable havien de produir les mateixes pràctiques i orientacions l'exageració de les quals acabem de criticar, constituïen una veritable revolució en els mètodes i procediments de l'ensenyament secundari a Espanya i la llur implantació ardua mereixia per ella tota sola tots els elogis.

L'Escola Normal anomenada de la Generalitat fou creada per decret del 22 d'agost de 1931. A II-III, p. 24 i següents A. G. diu:

Anem a veure, enfondint el contingut del Decret i de les Bases de creació i considerant els fets en la seva realitat, fins a quin punt podia ésser considerada una escola de la Generalitat. 1. Se'n deia de la Generalitat perquè aquesta podia fer la proposta dels professors numeraris entre els de l'escalafó de l'Estat que el ministre s'encarregava de nomenar. A manca de res més o de cap altra possibilitat hom es podia ben acontentar d'aquesta atribució homòloga de la que havia estat assolida per al Patronat Escolar de Barcelona. La primera tria va poder ésser feta sense coaccions externes, però no ben bé sense considerar cap altra condició que la vàlua científica, moral i professional dels professors elegits. Calia preguntar, però, podria fer-se sempre la tria amb tanta independència? Hi hauria sempre en el quadre de professors de l'Estat els que la Generalitat podria necessitar? L'esquer de les set mil pessetes de sobresou no provocaria les ambicions, les lluites sordes? 2. En deien també de la Generalitat perquè damunt dels mínims d'ensenyaments, treballs i organització de les Escoles Normals de l'Estat, la Generalitat podria completar l'obra amb tots els milloraments que calgués; això, però, amb dues limitacions: l'una, imposada per la condició d'Escola de l'Estat: els plans havien d'ésser aprovats pel ministre i, per tant, les modificacions també; l'altra, imposada per la mateixa Generalitat i que en el fons esdevenia també un lligam amb l'Estat. Ens referim a la connexió amb el Seminari de Pedagogia de la Universitat. Aquest lligam, establert per una circumstància personal, com es resolien en aquells temps tants problemes

de transcendència, podia esdevenir amb el temps, més que un lligam, un dogal. 3. Se'n deia de la Generalitat perquè la Generalitat pagava. L'Estat només donava el sou dels professors numeraris i la corresponent quota migrada de material. Tota la resta sortia de la caixa de la Generalitat. En suma, doncs, en deien de la Generalitat perquè l'Estat amb ben poca despesa podia disposar quan volgués d'una gran escola, amb uns professors que, si bé havien d'obeir la Generalitat, en cas de conflicte (com es va insinuar després del 6 d'octubre del 1934) difícilment vacil·larien a obeir l'Estat. 4. En deien de la Generalitat perquè la llengua catalana hi era acceptada com a llengua d'ensenyament sense cap disposició substantiva que en reivindicués l'ús. Com que legalment no hi havia cap precepte que ho regulés, si un ministre hagués volgut que l'ensenyament es fes en castellà, ningú ni res no li hauria pogut privar. Només ens quedava el dret de picar de peus.

5. Però, en definitiva, sota un règim tan precari i trencadís, l'Escola Normal va ésser de la Generalitat perquè, malgrat la imprecisa definició i els manlleus a ideologies i costums pedagògics no catalans, el doll de vida que la va omplir va ésser català.

L'Escola Normal de Joan Bardina i els Estudis Normals de la Mancomunitat tenien el seu pensament moral implícit, però concret i vivent. En Bardina pensava amb la formació estrènua, l'Ors amb la creadora, nosaltres amb el joc d'activitats que podien establir l'equilibri entre el professional i l'home.

En l'Escola Normal les coses es produïren d'una altra manera. Els homes que la van concebre i realitzar eren progressistes, un producte una mica tardà del còctel d'idees procedents del segle XVIII i cristal·litzades a Espanya durant el segle XIX amb una barreja una mica incongruent, com tot el que és fill d'imitacions, suggestions i influències mal païdes de radicalisme, liberalisme, Aufklärung, i idealisme, els vicis dels quals tenien el comú denominador del racionalisme. Eren homes que duïen la panacea dels grans mots, les idees generals i abstractes engreixades i inflades a cop d'erudició. Tot això no era de font catalana. Tot això era begut en les tendències, escoles i dèries de l'altra banda de l'Ebre.

Potser no era prou modern, prou avançat pensar amb homes que tinguessin un ideal religiós concret, que responguessin a la manera d'ésser d'una col·lectivitat social i política determinada, que es proposessin un escorç de vida precís i ben dibuixat, que obeïssin una idea moral de contorns clars i d'aplicació directa i efectiva. Sabem positivament que el que pensava la Normal de la Generalitat no responia a una mentalitat i a unes situacions reals, fossin les que fossin.

És per aquesta actitud mental que s'expliquen les tendències pedagògiques d'aquesta Escola. Cert que totes les coses de la pedagogia moderna hi eren insuflades almenys a través de l'erudició, però el seu motor íntim no eren les realitats vulgars de la vida humana, sinó les realitats transcendents del pensament i de l'esperit. L'acció més profunda era confiada al foc de l'entusiasme, a la inspiració del

moment, i, per tant, la improvisació o l'aptitud a improvisar constituïa el gran mètode. «Mestres de visió ampla i humana» volia dir en el fons mestres abrandats o inflats que sabessin treure espurna del moment o de l'oportunitat.

Entusiasme! Tots n'hem parlat, de l'entusiasme en la formació dels mestres com en la de tot home. Però no en el buit, no sense continguts reals, no sense direcció, per a esdevenir lleuger o fonedís com les bombolles de sabó o perillós com les bombes carregades.

Per sort, en l'Escola Normal de la Generalitat, per dins de les idees i tendències apreses, hi havia els homes, catalans la gran majoria d'ells, amb el seu seny racial indesmentible i al voltant d'ells la realitat puixant de la vida catalana amb el seu sentit pràctic i directe a la qual havia hagut de respondre.

Ben altre és el judici de l'Institut-Escola que fa A. G. a II-III, p. 257-276. L'obra del doctor Estalella és amplament encomiada:

L'esperit de la terra opera amb eficàcia quan és humanitzat, quan és encarnat en un home vivent que n'esdevé la forma actuant i l'expressió. Aquest home venturós per a l'Institut-Escola de la Generalitat fou Josep Estalella. Ell va «tenir la culpa» de la feliç metamorfosi que va salvar gairebé del tot el feligrès d'una grisa religió de *conllevaria* universal i el va convertir en un català alegre i optimista, ple de fretures i de traces, perseguidor del concret, del particular en art, en ciències, en la vida pràctica.

L'Institut-Escola va ser una institució catalana i això a despit del seu model madrileny i de les *Normes* redactades d'acord amb els motlles madrilenys; va salvar la seva pedagogia moral de la tara gravíssima d'abstracció i d'universalització llibresques, del regust d'apriorisme i postís que hom sentia en les pràctiques de la institució madrilenya, d'altra banda pedagògicament tan encertades. El doctor Joaquim Balcells, que era, incloent-hi el mateix doctor Estalella, qui tenia més consciència d'aquest problema, en parla en el primer número del butlletí:

«El nostre Institut-Escola no combrega en cap ideologia de cap institució semblant: el nostre Institut-Escola és sols autènticament català, i en aquest sentit de catalanitat ha trobat la gran responsabilitat; a aquests professors els està encomanada la tasca de crear la nova generació [...].»

»Davant els turments que destrueixen el vell esperit d'Europa, l'esperit de l'Institut-Escola s'aferma en el passat i malda per contribuir al futur de la nostra Catalunya.»

Quant a l'Estatut de l'autonomia, A. G. és clar, contundent i precís (I, p. 154 i següents):

En el pas de la Constitució a l'Estatut havia desaparegut la mica de desdibuix o vacil·lació que semblava observar-se en aquesta entre l'article 48 que comença: «El servicio de la cultura es atribución esencial del Estado» i l'article 50 que diu: «El Estado *podrá* mantener en ellas [les regions autònomes] instituciones docentes de todos los grados en el idioma oficial de la República.» En l'Estatut la possibilitat passava a la Generalitat i l'Estat es quedava l'efectivitat: «La Generalidad de Cataluña podrá crear y sostener los centros de Enseñanza, etc., con los recursos de su Hacienda», és a dir, la Generalitat podia fer ni més ni menys que el que qual·sevol particular. Per això no calia la solemnitat de l'Estatut. Només quedava de guany autèntic la possibilitat d'usar i ensenyar la llengua en *totes* les escoles maternals, de pàrvuls i primàries, és a dir, el decret de Marcel·lí Domingo, no derogat encara que no del tot conforme amb la Constitució, el qual marcava el punt exacte on la Generalitat havia d'aturar-se per fer bona feina, a part de l'ús que pogués fer de la llibertat de crear escoles ben pròpies segons els propis recursos. No es podia pensar en res més davant d'un ambient tan ple de suspicàcies i davant d'un règim autonòmic que no tenia guanyada ni de molt la bona voluntat del país hegemònic i, per tant, de fet era sempre precari. Calia anar amb peus de plom. El joc net i els camps ben precisats era l'única política que en ordre a l'ensenyament podia correspondre a la realitat de les aspiracions de Catalunya. D'altra banda, bon camp de treball hi havia mirant d'exhaurir aquestes dues possibilitats i d'estendre's les fronteres sense hipotecar res del nostre. Pel decret Domingo dúiem el català a l'escola primària *de l'Estat*; per l'Estatut podíem dur-lo a la Universitat; les Normals també li eren obertes pel decret que hem vist, complementari del de l'ensenyament primari. L'únic ram d'ensenyament general de l'Estat que li quedava clos era l'ensenyament secundari, prou important perquè el negligíssim, però indubtablement accessible pels precedents acabats d'indicar. Quant a l'ensenyament tècnic, podia ben bé deixar-se la batalla per a darrera hora, atès que les institucions de més compromís quant a la llengua eren ja catalanes.

L'article 7 de l'Estatut que ens venia tan rebaixat, motivà, en el Parlament almenys, una gran batalla de part dels diputats catalans que s'abstingueren de votarlo, mantenint la forma de projecte de la Generalitat aprovat plebiscitàriament pel poble de Catalunya, que deia: «Art. 13: Correspondrà a la Generalitat la legislació exclusiva i l'execució directa de les funcions següents: a) L'ensenyament en tots els seus graus i ordres...» Però, quin valor podia tenir aquest radicalisme als ulls de Madrid quan de fet Catalunya havia pidolat les organitzacions mixtes de l'Escola Normal i de l'Institut-Escola com si se sentís impotent des del punt de vista econòmic i pedagògic d'organitzar-ne de pròpies? Era evident que la nostra tartarinada podia haver meravellat el mateix Don Quixot.

El 25 de setembre de 1932, gairebé simultani a l'aprovació de l'Estatut, es va crear el Consell Regional Mixt de Primer Ensenyament (II-III, p. 35 i següents).

De qui va ser la pensada...?

L'autor d'aquest llibre pot afirmar com a secretari del Consell de Cultura que, així com l'Estatut de la Universitat i el règim que comportava va ésser estudiat i treballat molt a fons pel Consell de Cultura, l'acord dels Consells Regionals Mixts va arribar-hi fet i pastat. Hi havia, doncs, un altre Consell per a les coses més transcendents que portava secretament aquests alts secrets d'Estat. És clar, si es tractava d'una concessió generosa del Govern de Madrid, per què hi havia d'intervenir el Consell de Cultura? Només li quedava el dret de dir sí o no. Tot el que es concedia a Catalunya (no a la Generalitat, cal tenir-ho present) amb els dits Consells era de favor i per tant oficialment i públicament no es podia discutir res. Quins van ésser els poders, quines les autoritats responsables que van tractar i resoldre en les avantalsales els termes dels famosos Decrets. Autoritats i poders, cap. Quant a homes [...].

Enmig de les contradiccions que conté el Decret de creació, hom pot endevinar que en la ment de la gent de Madrid el Consell Regional de Primer Ensenyament no tenia cap altra missió que estudiar una organització de l'ensenyament primari a Catalunya més o menys temperada a certes exigències que la nova situació política pogués imposar, amb la condició, però, que el règim que s'implantés hagués d'ésser ordenat per ells, amb exclusió total dels poders autònoms. Pel simple dret de tenir la Generalitat dos vots, l'Ajuntament de Barcelona dos vots més, i tres els altres ajuntaments de Catalunya en un organisme farcit de funcionaris de l'Estat, Catalunya renunciava tàcitament a crear escoles pròpies, és a dir, un dret que l'Estatut no li podia negar, se'l negava ella mateixa per molt menys d'un plat de llenties. En aparença hom hauria dit que es feia un *jeu des dupes*. Però no totes dues parts jugaven igual. La gent de Madrid podien voler enganyar —cosa de la qual no tenia necessitat— però era evident que no s'enganyava. Sabia el que jugava i com ho jugava. Qui s'enganyava volent enganyar era la nostra gent, que des del punt de vista polític va demostrar en aquesta qüestió una psicologia d'ocell. Ells es refiaven de les persones; és a dir, es refiaven d'ells mateixos i pensaven que essent-hi ells governarien el Consell Regional i totes les seves adherències. Era evident que pensaven que el Director d'Ensenyament Primari seria català i a les ordres de Catalunya. Egoisme, egolatria, egocentrisme, tota mena d'egos cegaven la vista de tots els interessats en aquella política. Veien els arbres però no veien el bosc, i així es feien la il·lusió que les persones podien salvar el que només poden salvar i mantenir les posicions ben afermades i sòlides.

Els mestres! Heus aquí el que feia pes de debò en tot aquell tripijoc. Ja hem vist com havien anat creixent i com tots havíem ajudat a fer-los créixer, perquè s'ho mereixien en la vida cultural catalana, de la qual havien esdevingut sortosament una de les peces més importants. I acabem de veure les seves impaciències perquè es posés en marxa la màquina del Consell Regional. Efectivament, ells necessitaven una solució en què no haguessin de sacrificar res: ni les respectives posicions materials de funcionaris de l'Estat, ni el seu lloable anhel de servidors dels interessos de Catalunya. Tota la política de la Federació havia consistit a conciliar aquests dos interessos tan contraposats. Però ells també eren víctimes del miratge personal, i creien que, essent ells els mestres de les escoles de Catalunya, tot podia ésser salvat com ho havia estat fins aleshores. De moment, ells podien salvar-ho tot menys una cosa de molt preu, que era el prestigi polític de la regió autònoma, i no veien per dissort que era només salvant el prestigi polític que es salvava l'esdevenidor i es posava a cobert l'escola de Catalunya de les eventualitats més greus, entre elles la molt possible que un dia manqués el suport personal essencialment moridor damunt del qual ara es feien reposar d'una manera exclusiva totes les possibilitats de Catalunya.

L'argument més fort que s'esgrimia a favor del sistema del Consell Regional era, com hem vist, el de la necessitat d'evitar la catàstrofe de la duplictat d'escoles. Doncs, per què s'havia lluitat per l'autonomia si calia renunciar a un ensenyament que respongués a les nostres particulars essències nacionals? Que no existia de fet la duplictat i la multiplictat d'escoles en el nostre país? Tothom, doncs, tindria dret a fer les seves pròpies escoles, menys el govern autònom, per por que deixessin de fer-li bona cara els mestres catalans que aleshores servien l'Estat? I quant a l'eficàcia i la preservació de la sacrosanta unitat, era un país gaire dividit internament i gaire decadent Anglaterra pel fet de fonamentar el seu sistema docent en la llibertat i la varietat? No era precisament aquesta llibertat el que constituïa a Anglaterra el ciment més sòlid de la seva unitat i de la seva grandesa?

És l'aptitud a conviure i a respectar-se els ciutadans els uns als altres, no la submissió degradant el que fa els pobles forts.

Àdhuc mantenint el sistema dual establert per l'Estatut, només una escola catalana puixant sostinguda per la Generalitat hauria pogut obtenir que l'Estat hi temperés les seves si no volia perdre posicions i prestigi dins de Catalunya. O això o concedir definitivament a Catalunya el dret de regir el seu ensenyament. Si els mestres de l'Estat temien la competència és que la seva posició no era sòlida ni des del punt de vista de l'organització ni des del punt de vista moral, altrament hauria hagut d'ésser la competència el que haurien hagut de desitjar en benefici de les escoles i dels infants. És que temien que els infants d'unes escoles i altres havien d'anar a cops de roc? És que suposaven que de les escoles de la Generalitat en foren exclosos els nois

castellans? No és l'existència de dos sistemes d'escoles el que pot ajuntar o separar els homes i els pobles, sinó l'esperit del que s'ensenya i el bon judici i encert dels qui dirigeixen els destins de la nació en tota la seva eterna varietat de components.

Però la Generalitat era pobra; heus aquí potser l'argument decisiu. Les finances que l'Estatut deixava a la Generalitat no li permetien envestir un sistema complet d'ensenyament com el de l'Estat; calia, per tant, aprofitar d'aquest tot el que es pogués. Perfecte; però calia fer-ho amb valentia i amb franquesa sense abdicar de res, sense mistificar res dient a l'escola de l'Estat escola de l'Estat, no escola de Catalunya i reservant aquest nom per a les dues, per a les quatre, per a les vuit escoles que la Generalitat estatutàriament hagués pogut organitzar sota la seva única i completa responsabilitat.

Aquest és un dels textos fonamentals, tant per la doctrina política, com per la doctrina pedagògica, que no haurien de perdre mai de vista els que tenen per missió regular l'ensenyament a Catalunya. Podem afegir, encara, quant a aquest Consell, el que A. G. diu en el llibre I, p. 159-60:

[...] no duia a Catalunya cap guany positiu, o almenys cap guany que compen-sés la renúncia implícita que feia la Generalitat del seu dret a crear escoles pròpies.

Quant al Consell Regional de Segon Ensenyament, hem reproduït ja el text fonamental de III, p. 278 i següents. Però encara:

Per Decret de 13 de juny de 1934 fou creada al Ministeri d'Instrucció Pública una oficina especial per als serveis de Catalunya que tinguessin relació amb aquell Ministeri. En tota aquesta actuació la Generalitat era inexistent. Tenia un representant del Consell de Cultura en el Consell Regional i aquí acabaven la seva missió i la seva intervenció. Ens equivoquem: se li anava obrint la missió de pagar i no manar com feien les antigues Diputacions provincials. Tan avall havíem baixat. L'Estat, en canvi, tenia amb el sistema dels Consells unes agències directes a Barcelona que vigilaven més de prop els serveis d'ensenyament.

La unificació i l'autonomia de Catalunya havien anat a parar, pel miracle dels consells regionals, a l'administració central, d'una manera tan absorbent que fins l'Institut-Escola, que havia creat amb tanta valentia el doctor Estalella i que pagava la Generalitat, va haver de lluitar per no trobar-se agafat en els tentacles de la secretaria general que tenia com a missió la centralització de tots els serveis en nom i a favor de l'Estat. Plantà cara decididament a les noves autoritats i va poder salvar a benefici de la Generalitat la independència, ai!, massa precària, del seu Institut-Escola.

Després del 6 d'octubre, el Consell de Segon Ensenyament, al revés del de Primer Ensenyament que els mestres volien veure funcionar, no el va reclamar ningú: els professors d'Institut el veien de mal grat; els era un dogal; els inquietava el *dolce far niente*; els limitava el negoci dels llibres... Aquell dels dos consells que hauria pogut fer, si no una feina catalana, una tasca higiènica molt necessària, era l'avorrit, la qual cosa vol dir que era el que es movia més en el pla de les coses d'Espanya.

En el llibre I, p. 160, però, constata que:

En el Consell Regional Mixt d'Ensenyament secundari, malgrat que en la seva creació la renúncia a crear centres propis hi era involucrada, es tenia l'enorme avantatge d'intervenir en les organitzacions de l'Estat, que cap disposició no ens havia obert, i de poder-hi introduir la nostra llengua i amb ella el nostre esperit.

El darrer text a què farem referència seran les «Normes» que va publicar el Comitè de la Llengua per a l'aplicació del Decret de Marcel·lí Domingo. Les «Normes» foren elaborades per una ponència de mestres l'estiu del 1931, però no foren publicades fins al maig del 1933. A. G. en fa els següents comentaris:

Avui, a quinze anys de distància, l'autor d'aquest llibre, que treballà en aquestes *Normes*, s'adona que fan la impressió que als qui vàrem intervenir en la llur redacció només ens preocupava una cosa: que el castellà fos ben atès, puix que a penes s'hi diu un mot de com s'havia de practicar el català, que era com si diguéssim la llengua inèdita dins l'ensenyament a Catalunya, i per tant la que havia de preocupar més. Fent examen ben sincer de consciència confessem que sí, que teníem un cert interès ben generós i ben malaguanyat *de quedar bé*, que com es pot suposar no era fill del tan bescantat egoisme català o de l'estretor d'esperit de què se'ns acusa, però podia obeir també —i per això ens confessem— al plec malauradament servil de tants segles de subjecció. Teníem amb el castellà aquelles complaences que no es mereixia i que mai no ens reconeixeran ni agrairan, com tenim la tendència irresistible de contestar en castellà al primer individu d'aquesta parla que se'ns adreça, sigui dama o escombriaire o capità general. Però a part aquesta latent i innegable coacció del mal costum també ens movia el desig de deixar resolt l'enujós problema per a no tornar-hi i tenir les mans desembarassades per a resoldre la cosa que veritablement ens interessava, o sigui l'ensenyament del català. I és que, de fet, malgrat que el català entrés aleshores triomfalment a les escoles, hi entrava com a amo i senyor de la casa, i la llengua que l'havia ocupada, passant a la categoria d'auxiliar o segona llengua, era l'única a la qual calia assenyalar límits i condicions [...].

[...] els aprenents de buròcrata no van saber precisar que el que calia darrere del Decret [de Marcel·lí Domingo] era un reglament d'aplicació i això és el que implícitament i sabent-ho o per descuit, el ministre va deixar de fet en mans de l'organisme previst cristal·litzat aquí en forma de Comitè de la Llengua. Déu li pagui al senyor Marcel·lí Domingo! Ja devia veure, però, que, fos descuit o intenció deliberada, nosaltres ens portàrem d'una manera correcta, i com a gent ben educada vàrem donar totes les deferències al castellà i vàrem atendre'l a l'escola molt millor que no ho fan els mateixos castellans que no l'atenen gens.

I clourem aquesta història que deixa un mal regust d'inèpcies, ingenuïtats, ambicionetes personals, i manca d'esperit cívic i sobretot polític, amb una referència més positiva i encoratjadora en un camp que escapa en certa manera del nostre tema, el camp molt més ample i general de la Universitat (I, p. 159). En el Decret de juny de 1933 es diu:

«5. El Patronat [de la Universitat] establirà l'Estatut d'Autonomia de la Universitat, atenint-se al que preceptuen l'article 49 de la Constitució i el 7 de l'Estatut de l'Autonomia de Catalunya, i garantint la recíproca convivència de les llengües i cultura catalana en igualtat de drets, per a professors i alumnes, i sobre la base del respecte envers la llibertat d'uns i altres a expressar-se en cada cas en la llengua que prefereixin.»

Com es va fer el miracle que a l'últim en les relacions entre castellans i catalans sorgís una disposició senzilla, franca, comprensiva i enterament europea com la que precedeix? Després de tants estiragassaments, de tants recels, de tantes ambigüitats sobre la relació entre el castellà i el català en l'ensenyament o fora d'ell, hom reposa i sent el cor ample quan es troba davant d'aquest article de l'autonomia de la Universitat de Barcelona. Per a nosaltres, els catalans, no era cosa nova puix no volem regatejar l'elogi als intel·lectuals castellans que varen saber veure el problema i hi van correspondre amb la generositat i amplitud de mires que només es poden esperar de la intel·ligència veritable.

Els textos presentats, comentari a la història de Catalunya fins a 1936, mostren que a Catalunya no existia la suficient consciència col·lectiva de la necessitat de gaudir del dret a regir el propi ensenyament, indispensable per a ésser realment una entitat sobirana.

* * *

El dret d'una comunitat nacional a establir i regir l'ensenyament que han de rebre els seus membres més joves em sembla indiscutible.

La necessitat de reivindicar-lo, quan aquesta comunitat nacional lluita per la seva sobirania em sembla també irrenunciable: sigui quina sigui la fórmula de relació que pugui establir-se amb altres comunitats nacionals en el camí vers la pròpia sobirania.

Cal situar el punt d'inflexió, el moment que marca el límit màxim de les aspiracions nacionals fins a 1936, en l'afer dels Grups Escolars, que haurien pogut esdevenir el nucli d'una futura escola autòctona i van ser regalats a l'Estat espanyol.

La República, amb l'embadocament utòpic d'una Espanya fraternal, de la qual un militar sense escrúpols va demostrar la inconsistència, no ens va aportar altre progrés que el de l'acceptació legal explícita de la llengua en l'ensenyament.

Quina és la situació actual? Quines són les perspectives de futur?

En l'anomenada transició democràtica, Catalunya va tornar a mostrar la seva immaduresa política. Aquesta immaduresa anava doblada d'una greu crisi de pensament, que era comuna a tota Europa.

La immaduresa política es manifestà en acceptar com a propi l'ensenyament de l'Estat espanyol. Grans mots, com «competències exclusives», van enganyar els negociadors. Fossin quines fossin les possibilitats reals en aquell moment, la «reserva» de la possibilitat de crear una xarxa pròpia de centres d'ensenyament havia d'haver estat mantinguda incondicionalment. Una altra solució políticament vàlida hauria estat la simple exigència de la presència en els centres d'ensenyament de la llengua i els continguts de la cultura catalana. Mai el que es va fer, assumir la gestió i la responsabilitat d'una cosa que no era nostra.

El resultat de la immaduresa política i de la suggestió dels grans mots podem veure'l en alguns exemples:

Durant quinze anys, si he volgut que s'ensenyés història de Catalunya al batxillerat, *he hagut de fer trampa a la meva administració*, no a la franquista o a la postfranquista. Amb agreujants: atès que l'olla, el descontrol i els parcialismes han dominat tot aquest temps la política i l'administració en el món de l'ensenyament, resulta que calia explicar dialectologia catalana a uns alumnes del Curs d'Orientació Universitària que feia almenys quatre anys que no havien vist història ni geografia de Catalunya en cursos específics. Grotesc i surrealista.

Recordo haver anat a parlar, per un afer que devia ser de gran transcendència, ja que no tinc en absolut cap idea de què es tractava, amb la subdirectora general adjunta al secretari general del Servei de Publicacions del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Això per no citar les perles com «marc referencial del disseny curricular» o els gloriosos «nivells de concreció», en pau descansin. I el que em deixo.

He citat la crisi europea dels seixanta. L'efecte fonamental d'aquesta crisi, que continua, és una absoluta manca de diàleg, en part per manca de valor de plantejar obertament els problemes, i només emmascarada per una prosperitat econòmica fins ara ben real. Hom canvia el mot ensenyament pel mot educació i ningú no diu res: com si es tractés de pintar de blau o de groc una porta, quan en realitat darrere de l'ús d'aquests dos mots s'amaguen dues concepcions de l'ensenyament, de la política i, en darrer terme, de la vida completament diferents.

Malament si un país no explicita les diferències de pensament dels seus grups socials i no cerca la manera de trobar entre elles una fórmula de pacte. Serà sempre un país a la mercè de qualsevol veí més poderós que aprofitarà la guerra civil larvada dels nostres silencis covards o de les retòriques buides per a tenir-lo tenallat.

La incapacitat de pactar, si no és per a repartir-se parcel·les de poder, sembla haver-se instal·lat avui en posicions irreductibles. Poder i diners semblen ésser els únics motors del «nou» Estatut. No he vist per enlloc la més mínima reivindicació del dret a regir el propi ensenyament.

Aquest treball i aquestes reflexions es refereixen a la consciència cívica i la capacitat política i administrativa del nostre país, i no permeten pas de ser optimista. Però hi ha un altre terreny en el qual Catalunya no ha perdut les seves virtualitats: és el terreny concret dels innombrables professionals de l'ensenyança que malgrat tot mantenen un gran nombre de centres, jo diria que una majoria, a un nivell envejable. L'entrada del català a tots els graus de l'ensenyament ha comportat un notable alliberament d'energies positives. Hi ha una bona base de professionals de l'ensenyament, com hi ha, en general, una bona base de professionals de tota mena. No és impossible, doncs, i no cal perdre l'esperança ni d'una renovada presa de consciència nacional ni d'una millora en la nostra política i en la nostra administració.